

ОРЕСТ

ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ

РУСНАК

ОРЕСТРУСНАК
життєвий шлях
оперного співака

Обкладинка Б. Титли

OREST RUSNAK
Path of Life of a
Notable Opera Singer

In Memory of a
Prominent Countryman

Published by

Central Association of the Bukovinian Ukrainians in U.S.A.

ЦЕНТРАЛЬНЕ ОБ'ЄДНАННЯ БУКОВИНСЬКИХ
УКРАЇНЦІВ У ЗСА

ОРЕСТ РУСНАК
ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ

Збірник для вшанування пам'яті
видатного оперного співака
незабутнього земляка

Ню Йорк
1971

Copyright 1970 by Iwan M. Nowosiwsky
Library of Congress Catalog Card Number 75—165838

Published in the U. S. A.

ПЕРЕДМОВА

Вважаючи цю публікацію для вшанування світлої пам'яті покійного видатного співака-буковинця, Ореста Руснака, цікавою не тільки нам українцям-буковинцям, але й широкому українському загалові, ми постаріємось насвітлити як можна широко й об'єктивно його особу як мистця, оперного співака, знаного чи не всім нам українцям та багатьом чужинцям.

Для кращого зрозуміння його постаті подасмо, попри оцінку його співацьких якостей, також досить обширний його життєпис, що розяснить не одну сторінку життя цього українського мистця, котрому приходилось жити й творити в часто дуже несприятливих обставинах.

Доля нашої нації заставила Руснака бути далеко від рідних земель, серед нераз неприхильних, ато й ворожих нам чужинців та в часто дуже важких матеріяльних обставинах, що, так як чи не всім нам українцям, утруднювали всяку кар'єру, а з окрема кар'єру співака. Всі ці труднощі приходилось Руснакові поборювати своєю великою силою волі, енергією, пильністю, навіть впертістю, а не менше добрим тактом, без чого він не дійшов би був, помимо свого талану-обдаровання, до тих вершин мистецтва, які він досягнув.

Нехай же ці причинки не будуть ані обов'язковим „ювілейним виданням”, ані „аполонівським пеаном” землякові, але дійсним признанням земляків зсмякові, що вклав і свою немалу лепту в скарбницю культу-

ри нашої нації взагалі, а вужчої нашої Батьківщини-Буковини зокрема.

Центральне Об'єднання Буковинських Українців у ЗСА, яке вважає своїм обов'язком вшанувати пам'ять цього свого земляка, цією скромною публікацією покляло в основу її видання статті, написані передусім таки власними членами, статті та рецензії видатних українських музикознавців, композиторів і науковців, як рівно ж і чужих репортерів, рецензентів і критиків.

Всім тим, що, може за обставин не завжди для українців найприхильніших, вшановували нашого співака своїми щедрими, все оправданими оцінками, чудовими критиками, належить наша вдячність і подяка.

Не меншу подяку ми винні панові директорові театрів Йосипові Гірнякові за його статтю до нашої публікації та шановній дружині покійного нашого співака, пані Лізі Руснак, котра ласкаво переслала нам дуже багато фотографій, рецензій, листів і спогадів з життя Ореста Руснака, що ми їх тут частинно використали і які в великій мірі улегшили нам нашу працю. Така ж щира подяка належить і п. д-рові О. Соколишинові за дозвіл використати деякі матеріяли до нашої праці з його архіву.

За Центральне Об'єднання Буковинських Українців
у ЗСА

Проф. Інженер Іван Жуковський
голова

І. М. Новосівський

ЖИТТЄВИЙ І МИСТЕЦЬКИЙ ШЛЯХ ОРЕСТА РУСНАКА

Вступне слово

Праця, яку оце приносимо читачеві — це в основному джерельна праця. Автор поставив собі метою, по зможі, перевірити факти й обставини, серед яких жив і творив наш співак, на основі зібраних — переважно самим таки мистцем — пресових повідомлень, рецензій, репортажів, то-що. У праці дуже мало мемуарних відомостей, які походили б від автора цієї праці.

Основними джерелами нашої праці були два автобіографічні спогади Ореста Руснака, що появилися друком в: 1) Календарі Альманаху на ювілейний 19-18 р. 2) „Шляху Перемоги” за 1956 р. Але ці спогади — як можна висновувати з певних обставин — були писані з пам’яті, в часі коли О. Руснак вже хворів, а тому не мав терпеливості (а може й можливості) перевірити хронологію обставин і подій, які він описував у своїх спогадах. Тому в поданій ним хронології стрічаються тут і там деякі неточности, яких після їх конфронтації з іншими безсумнівними джерелами прийшлося уточнювати.

Увесь друкований джерельний матеріал — поза спогадами самого мистця — досить бідний. Більшість газетних вирізок з оцінками й рецензіями про нашого

співака і його мистецтво, хоч багатий числом, ледво можливий до використання. Більшість газетних вирізків — зокрема з часів перебування й діяння Ореста Руснака в Чехословаччині — без зазначення назви й дати даної публікації. В деякій мірі це стосується також до вирізків з німецької й української преси. Шукати за даними річниками газет і журналів по американських бібліотеках — серед наших обставин — не могло бути мови. Ми мусіли обмежитися матеріалами, які були в нас до розпорядження. Вони слабкі й не надто численні.

Ми свідомі, що наша праця має багато прогалин і недостач. Вона не має претенсій на повноту й досконалість. Завершена праця про особистість і мистецтво Ореста Руснака — хоч як рідкою є його поява на українському ґрунті — ще дальше мусить ждати на сприятливіші обставини.

Es gibt Stimmen, die nicht von dieser Welt zu sein scheinen...
Arthur Hertz — Musikschriftsteller¹⁾

I

Дитячі й шкільні роки Ореста Руснака

Ми часто стрічаємо в оцінках чужинців погляд — може й оправданий — що українці є „співучим на-

1). „Бувають голоси, що здаються не бути з цього світу...“ —
Артур Герц, музичний письменник.

родом". А проте, на співака, з прикметами голосу Ореста Руснака, приходиться ждати — навіть „співучому народові" — не то десятиріччями, але й сторіччями.

У гущах народніх мас лежить багато природніх талантів, яких нема кому відкрити. Вони там вбільшості занедбані нидіють і пропадають не діставшись на поверхню нашої свідомої уваги. Бо природний талант — це тільки завдаток, який потребує для свого розквіту відповідного клімату й дбайливого плекання. Талант — це дар Божий, якого можна піднести до ступня мистецтва лише шляхом ушляхотнення, наполегливої праці. Бо „мистецтво — це дар Божий, культура і праця, праця і праця" (Й. Гірняк).

Не мав Орест Руснак надто сприятливих умовин для розвитку й удосконалення свого співацького таланту. Ще підроством захоплюється він красою співу, відкриває в себе здібності до співу та мріє стати великим співаком. Але на шляху до здійснення цих мрій було багато перешкод. Та Орест Руснак, власною упертою й витривалою працею, серед недостатків і невигод, переборює всі ці труднощі й перешкоди й здійснює свої задушевні мрії та підноситься на вершини співацького мистецтва.

2. Прийшов на світ Орест Руснак 24 липня 1895 р. у дрібношляхетській родині, батьків Емануїла й Марти з Гармашів, у селі Дубівці, у забутій закутині української землі — на зеленій Буковині, в оспіваному „Ізд Прутом, у лузі", куди він з чужини свої тужні думи слав, за якою його серце завжди чужиною тужило.

Час народження Ореста Руснака та його шкільного віку припадає на період закріплення на Буковині українського національного відродження та перших здобут-

ків буковинськими українцями на полі шкільництва, економічному, й церковному. На час піднесення національного освідомлення українських народних мас на Буковині.

Батьки Ореста походили з Дубівців. Звідси походили, мабуть, і його предки. На давність роду Руснаків ще з молдавських часів вказувало б саме йм'я „Руснак”, що в молдавсько-румунському звучанні означало те саме, що й „Русин”, цеб то приналежний до українського народу. Емануїл Руснак належав до дрібно-шляхетського роду, а це означає, що його предки, щонайменше в 18-19 стст. були незалежними селянами-землевласниками й вільними та повноправними громадянами.

Батьки Ореста народилися й постійно проживали в Дубівцях. Тут народилися і всі їх діти. У Дубівцях вони мали невеличке господарство, а крім того батько Ореста був дяком у дубівській православній церкві.

Емануїл Руснак мав велику сім'ю. З листа Орестового брата, Нестора Руснака, до о. М. Катеринюка з 9 липня 1966 р. довідуємося, що Орест Руснак мав таких братів і сестер — за старшиною: 1) Савета, яка померла у Васловівцях, на Буковині, у 1917 р., маючи 55 років; 2) Ольга, яка померла в Австрії у 1915 або 1916 р. Тому, що вона була другою дитиною у батьків — після Савети й перед Орестом — її рік народження міг бути 1893 або 1891; 3) Орест 1895-1960; 4) Дізьо-Денис, народжений 1901 або 1902 р. Помер у Йонкерсі, Н. Й. у вересні 1953 р.; 5) Степанія, народжена 1909 р., проживас у Дубівцях; 6) Нестор народжений у 1911 р., живе й дячить у Дубівцях; 7) Євгенія народжена в 1915 р., проживас у Румунії.

Дружина Ореста в листі до І. Жуковського з 27.8. 1961 подає, що найстарший брат Ореста поляг австрійським вояком спочатку І. світової війни. Цього найстаршого брата Нестор, очевидно, будучи малим, не міг запам'ятати. А з цього виходить, що в Мануїла Руснака було не 7, а 8 дітей.

Батьки Ореста померли відносно в молодому віці: батько в 1931 р., маючи 61 роки, а мати в 1935 р., маючи 66 років.

Батьківські прибутки з господарства й дяківства були так малі, що йому приходилося важкувато виховувати дітей у середніх школах у Чернівцях. Про шкільне формування сестер Ореста не маємо ближчих даних. Так само нема даних про формування найстаршого брата, який поляг на війні. Маємо дані тільки про молодшого брата Дениса, який був знаменитим співаком-тенором. Він був у 20-их роках учнем Української Державної Гімназії у Чернівцях і вже тоді був диригентом учнівського хору цієї гімназії.

Гарні співацькі завдатки ми бачимо в Емануїла Руснака. Мабуть від нього унаслідили цей дар і його сини Орест, Денис і Нестор. Від Ореста цей талант унаслідив його син Володимир-Волфганг — тепер перший бас оперного театру.

3. Хоч мрією батьків того часу було дати своїм дітям, щонайменше, середню освіту, Емануїл Руснак, з уваги на свої „достатки”, рішив післати Ореста в науку до дяківської школи, щоб з малими витратами дати синові „хліб у руки”.

Про дитячі роки Ореста нам нічого не відомо. Про Ореста — підручка відомо, що він ще в дошкільному віці

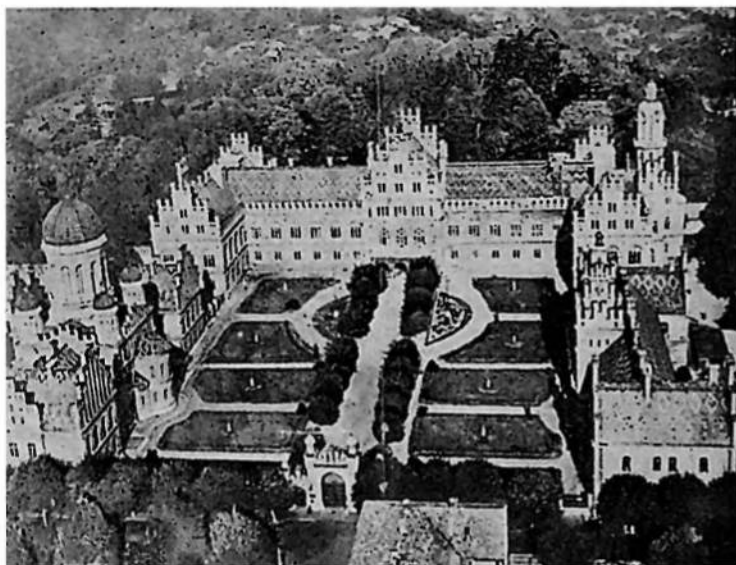
виконував у батьківському господарстві функцію пастиха корів та коней, і вже в той час дуже любив співати та мріяв про співацьку кар'єру. Про це він пише в своїх спогадах так: „Як кожен українець, співати любив я з малку. Та любов до співу не втрачалась у мені навіть підчас моїх найперших авансів: щасливого переходу від пашення корів до коней, а від коней до гімназії...”²⁾ А при тому пісня і спів володіли молодим хлопцем і захоплювали до тої міри, що часом він занедабував інші, покладені на нього батьком, обов'язки. Коли — по думці батька — через гін до співу у молодого Ореста терпів догляд за коровами чи кіньми на пасовиську, батько пробував здушувати цей гін в Ореста... ремінцем у коморі — як про це згадує в своїй автобіографії вже зрілий співак.³⁾

Ще підростком Орест часто помагав батькові дякувати. Батько бачив в Ореста добрий голос, а тому задумав підготувати його на свого намісника в церкві. Для цього посилав його до дяківської школи в Чернівцях. У всіх середніх школах вимагалось тоді добре знання німецької мови, а тому, що в сільських народних школах, з українською мовою навчання, такого не можна було отримати, батько віддав Ореста на один рік до міської народної школи в Чернівцях. Тут Орест проходить — мабуть у шкільному році 1907/1908, або 1908/1909 — 4-ту класу т. зв. „Волоської школи”. У цій школі вчилось тоді багато українських дітей не тільки чернівецьких міщан, але також із буковинських та галицьких сіл —

2) Орест Руснак: Від комори до опери, стор. 172

3) Там-же

кандидатів до середніх шкіл. У наступному році Орест був уже в Дяківській школі.

Комплекс будинків Митрополичої резиденції в Чернівцях — центр релігійно-церковного життя Буковини. У цих будинках приміщувався Теологічний факультет Університету, а також Дяківська школа. Сьогодні приміщується тут основна частина Чернівецького Університету.

Про його побут у Дяківській школі не маємо ближчих даних. Знаємо, що ця школа приміщувалася при Митрополичій Резиденції в Чернівцях і підготовляла кандидатів на дяків, передусім для обслуги парафій Буковинської Дієцезії. У школі вчилася велике число румунських хлопців, а тому, що в той час українці вели

усюди був і без нього при таких okazіях важко було обійтися.

У той час найкращий хор мала Учительська Семинарія, а тому що Руснак любив спів, його мрією було дістатися до цієї школи. За його прийняття до Семинарії побивалися не тільки семинаристи-учні, але й деякі учителі, які ставили навіть ультимативну вимогу щодо прийняття Руснака до Семинарії.

На обставини, серед яких Орест Руснак дістався до Учительської Семинарії та на його побут в цій школі деяке світло кидає спогад В. Сімовича, колишнього вчителя української мови в цій школі. Ось що писав про це проф. Сімович:

„Прогули Руснакові концерти, громада трохи заспокоїлась. А то яких два тижні тільки й розмов про „його поставу”, про „його чудову інтерпретацію”, про „ружн”, міміку, усміхи, волосся, одне слово — захоплення без краю!

І правду сказати, захоплюватися було чим. Бо і постава цікава, і інтерпретація гарна, і міміка не-аби-яка, а голос! Про це нічого й говорити: і гарний, і чистий, і мелодійний, і зовсім не старий, хоч декому могло видавитися, що наш артист вже не з молодих.

Прогули концерти, громада заспокоїлася, а проте і досі у вухах дзвенить його оригінальне середнє буковинське „л”, до якого не звикли галичани і яке схоплюють як м'яке й дивуються, як можна вимовляти слово „гомоніла”, щос наче „гомоніля”. слово „лепта”, щось наче „лєпта” ітд. І досі ще тут та там почувеш розмови на ту тему, що це таке, що Руснакове „и” таке близьке до „е” (наші спеціалісти-мовознавці розуміють це: мовляв,

„пониження артикуляції „и”) — і ось мимохіть згадується давні часи з перед тридцятьох років, коли де-в-кого з чернівських учнів треба було разураз поправляти вимову и, бо, справді, в деяких домах, головно інтелнгенції, дрібної шляхти (а Руснак — саме з дрібної шляхти) ці дві фонемні сильно сплутуються (навіть під наголо-сом) і в учнівських завданнях аж рябіло не раз від червоних рисок під цими двома буквами... Така вимова залишилася в нашого співака й досі, і нічого не помогли, як видно, ні червоні риски в завданнях, ні гострий тон учителя, ні іронічні його замітки, ні навіть не дуже похвальні нотки у зошитах. Біда! Немає своєї драматичної школи, наші артисти наломлюються до чужої вимови, а своє залишають таким, яким засвоїло собі вухо з дитини.

Та, правду сказати, воно мило про це згадати, бо зараз виринають образи з-перед першої світової війни, коли і ми були молоді, і співак наш, не з рухами героя-артиста, а скромно, навіть дуже скромно, ховався між щасливішими від себе товаришами у шкільній лавці... Я й досі тямлю, як сидить він десь в останній лавці (високий виріс!), не вміщується його ціле тіло в лавку, то й ноги трохи виходять поза лавку. Сидить трохи скулений, бо саме „питають”, і може саме „вирвуть”: уста повторюють стиха недовчене в бурсі ім. Федьковича (хіба ж можна „навчитися” докладно чого в тій „гамарні”, де кричить триста хлопців, а самого тягне до хору!), чоло все в поті, сам він розжитується тілом то з боку в бік, то наперед та назад... Ні, не любить наш Орест тієї шкільної науки, та ще до того — та граMATика, та математика, те страшне природознавство! А ще як не має ніколи часу:

бо ж учора — проба співу, позавчора — треба було співати на похоронах якогось товариша чи українського громадянина, а три дні тому, викравшись з бурси, треба було влаштувати “Ständchen”⁵⁾ під вікнами якоїсь гарної панночки, „доброї і щирої товаришки” — де тут у голові якась там граматика, чи математика, коли тобі треба бігти кудись на „Гарбузову”^{*)}), бо там сходяться співаки, або кудись під „Горечу”, бо й там без *Руснака* не обійдеться... І це не тільки тепер, як Орест Руснак уже кінчає першу клясу вчительської семінарії, куди так здавна линуло його серце, куди потрапити він уважав своїм найкращим бажанням, просто — ідеалом! І то не тільки тому, що вчительська семінарія в Чернівцях мала все найкращий хор, що звідтіля виходили найкращі диригенти, ті всі Товстюки, Томоруги, там і тепер дуже добрий диригент — Діяконович, що забігає скрізь, щоб таки Руснака прийняли до семінарії, бо, мовляв, кращого тенора на Буковині немає, що це „дуже й дуже добрий хлопець” ітд. А в дяківській школі, де вчиться Руснак, для нього затісно, що шкода, щоб він був дяком, куди краще, як буде вчителем: село зорганізує, церковний хор заведе, підуть драматичні вистави ітд. А товариш Гарас, один із найкращих і найідейніших учителів, учитель музики в учительській семінарії — просто ставить справу: або буде далі в учительській семінарії найкращий на весь край хор, тоді мусить бути Руснак у нашій школі, або хор упаде, а тоді хто буде за це всь відповідати? ... І щасливий Руснак добився того, що б-

5) серенада

*) „Гарбузова” і „Гореча” — частини міста Чернівець

ло його найгарячішим бажанням, дістався до вчительської семінарії і відразу зайняв визначне місце в хорі, виявляючи на кожному кроці ініціативу.

Спокійний, веселої вдачі, з усміхненими очима, жартиливий, між товаришами дуже улюблений — у клясі на годині зовсім не той: якийсь поважний, неспокійний, задуманий, тільки очі все однакові: веселі, грайливі. І досі тямлю сцену, яка певне неодному давно позабулася. Було перед кінцем шкільного року. Українська православна молодь учительської семінарії ходила до катедри на Службу Божу (волохи — до церкви св. Параскеви), і там співав наш хор. Того самого дня найшлися в церкві і волоські гімназисти зі своїм хором. Пан-отці, самі волохи, правили Службу Божу виключно по волоськи. Наш хор, відповідаючи, співав як досі — по своєму. Та рівночасно співали й волоські гімназисти — по волоському. Почалися перегони. На церкві счинився скандал, який тягся до кінця Служби Божої. По відправі вийшли ми на цвинтар. Дивлюсь: наш хор, розхвильований, хлопці понадувані, щось розкладають руками, кричать, а в середині — Руснак! Ви б бачили його очі: блискавицями так і кидають, якісь загорілі, блищать. А сам він кричить щось таке незрозуміле. Підхожу до громади, прошу, щоб спокійно розходилися. Тут Руснак почав виливати все, що накипіло в нього на серці за час пробування у дяківській бурсі, де українську молодь дуже кривдили: — То наша Служба... то вони впахалися... то так усе... так цього пустити не можна... Я їх усіх добре знаю... ітд. у такому дусі.

Ледво вдалося втихомирити молодь, але панотці мусіли вислухати від нас, що їм належалось. Тим більше,

що між ними й був колишній катехит учительської семінарії, тоді вже на пенсії, о. Бендас, зроду українець, відома в нас як дуже прихильна до української молоді людина . . .

Та ще пригадую собі закінчення шкільного року 1914. На розі коло Ринку стоїть Руснак: прибитий, посоловілий, йому не пощастило. Але в розмові — який виявляв спокій, яку зрівноваженість! Збирався на вакації, там десь на провінції збиралася шістьнадцятка обіздити Буковину. І це його захоплювало — без нього шістьнадцятка нічого вдіяти не могла б . . . Та незабаром вибухла війна . . . Руснак скінчив школу, відбув війну — і австрійську, і українську — і найшовся на празькому ґрунті. Нічим не змінився. Вдача та сама, та сама українська мова з характеристичним середнім „л” і шляхотським „и”, що його чує дехто як „е”, і те саме, вже дуже прикметне для нього, дуже сичне „с”, з якого й досі залишилися деякі сліди. Увесь він, як колись, аж горить, коли згадає свій улюблений спів. Ні про що інше й не говорить. Він найкращий учень професора Фукса, кінчає консерваторію, мріє про сцену. Вічно усмінений, веселий, жартівливий, як колись між товаришами (не — в школі на годині!), говорить про італійські опери, які йому найбільше припадають до смаку. Прощу, щоб заспівав дещо. Трохи соромиться, але вволяє мою волю. І вмить під вікном кімнати ціле збіговище . . .

Це було років тому двадцять. А тепер не в стінах невеликої празької кімнати довелося його почути, і не трохи схвильованого (де ж таки — колишній професор слухає, та ще до того такий суворий!) — а на сцені довелося чути гарного, зрівноваженого, певного себе ар-

тиста-співака, і якимось так приємно слухалося і те його буковинське рідне середнє „л” у слові „гомоніла”, і те „понижене” „и” головню в дієслівних формах (а дай „жете” і людий „любете”!) з нахилом до „е”, і дивитися на той усміх і на устах, і в очах. Та найважніше — відчувалося те якесь тепло в душі, яке обгортає тебе, коли згадаєш минуле і в тому минулому відізвуться м’які тони, що вказують на щось тобі близьке... І так хотілося крикнути на сцену:

— Співай нам, співай, дорогий наш співаче, розважуй своїм співом нас, а чужим виспівай про нас, про наше теперішнє й минуле, та поширай поміж ними красу нашої української пісні!..”⁶).

Серед таких обставин заходи Ореста дістатися до вчительської семінарії не могли не увінчатися успіхом. Звичайно, й батьки Ореста не мали нічого проти його задумів стати вчителем. Навпаки, їм подобалося, що син пнеться догори. Тому вони й погодилися отримувати його даліше в школі, хоч це й не приходилося їм так легко. Наука в учительській семінарії тривала 6 років: два т. зв. курси і 4 роки. А це для небагатих батьків і з стільки дітьми було досить важким тягарем.

Але в школі Руснак захоплюється більше співом чим іншими предметами. Він стає тут душею для товаришів-співаків, так у школі як і поза школою. Руснак почував себе в своїх водах в оточенні своїх шкільних товаришів. Учительська семінарія — Український Відділ — стояла в той час на висоті свого національно-

6) Василь Сімович: Співай нам, співаче! (Спогад про Ореста Руснака). „Краківські Вісті” № 160 за 27.7.1942

виховного призначення. Вона була обсаджена тоді найкращими педагогічними силами, мала знаменитих виховників і свідомих та ідейних українських патріотів, які щиро прагнули дати завтрішнім просвітителям українських народніх мас широке знання і прищепити їм глибоку любов до свого народу. Це була в той час одна з найкращих українознавчих кузень на Буковині. Між учителями цієї школи вистачить згадати такі ймення як: В. Сімович, О. Маковей, М. Івасюк, Гарас та інші, яких, колишні їх учні, з пієтизмом і глибокою пошаною згадували все своє життя. Зокрема проф. Сімовича, який був дуже вимогливий і суворий коли йшлося про граматику української мови та українську літературу.

Такий був клімат, в якому виростав і виховувався молодий Орест Руснак та гартувався його молодечий характер. Але Руснак чомусь нічого не згадує у своїх спогодах про цей період його життя.

Руснак не любив „гризти” книжку, „кувати” граматичні правила та їх винятки. Його аспірації не були звернені на мету досягнення звання народнього вчителя. Його задушевними мріями були стати співаком, і то справжнім співаком. Він понад усе любив спів та й бачив у себе природні завдатки на співака. Цими мріями він жив, хоч і не бачив тоді ясних перспектив для їх практичного здійснення.

II.

Орест Руснак вояк і угасник українських визвольних змагань.

1. Вибух світової війни в серпні 1914 р. застає 19 річного Ореста в учительській семінарії. Але кременозному

молодцеві не було куди довше оставати поза воєнним танком. Він скоро мусить покидати своє шкільне товариство та задушевні мрії стати „справжнім співаком” і вибиратися на війну. Вже з початком 1915 р., після пересунення австрійсько-російського фронту з Карпат до східних кордонів Буковини, Руснака забирають до війська, приділяючи його до гуцульського 21-го полку піхоти в Коломиї. Але через близькість фронту його частина переноситься до Сирії, де він відбуває свій військовий вишкіл.

Про його побут в австрійському війську маємо дуже скупі відомости. Бліді промінчики світла про його переживання під час військової служби в австрійській армії кидає спогад самого Руснака на деякі веселі й прикрі хвилини з того часу. Руснак писав: „Сирію знав я ще з 1915 р. Там служив я в армії. А в Австрії тоді було кепсько з харчами. Ми, молоді стрільці, були постійно голодними, тому ми нероз ішли в неділю після обіду ніби на прогулянку, а насправді мандрували в поближкі села, щоб „купити” трохи хліба, сала або масла. Одного разу зайшли ми в досить далеке село, і тут проходячи головною вулицею, зустріли двох дівчат. Як личить добрим воякам, ми їх поздоровили і, почавши розмову, зразу виклали карти на стіл: „Шукаємо добрих людей, які продали б нам хліба або масла!” А багато хочете купити? — запитала одна. „Скільки дістанемо!” В тій хвилині одна з дівчат побігла до хати і, вернувшись, запросила нас на каву. Коли ми ввійшли до селянської господи, стіл вже був застелений, а мати запросила нас сідати. На столі красувалась велика миска яєшні з „шкварками”, якою я був найбільше захопле-

ний. Тепер — думав я — наїмся такої яєшні, яку мені вдома моя мати робила. Підчас їжі розгорнулась поволі й розмова. Мати розповіла ось що: „Мої доньки були сьогодні в сусіднім селі на Службі Божій; раз там вона правиться, а раз у нас. Повертаючись додому наловили доні жаб і ось з їхніх стегон зробили ми таку гарну приправу до яєшні.” Це й був кінець нашого райського почування. Я скоренько вхопив за шклянку води, а мій товариш хоробро відсунув хліб і подякував за „смачну перекуску.”

На відхідному ми все ж таки дістали по пів буханцеві хліба та по грудці масла так, що наш настрій покращав . . .”⁷⁾ І далі: „Як багато української молоді, я служив в австрійській армії аж до останніх днів її існування”.⁸⁾

У великі „Листопадові дні” Орест Руснак — цей український патріот відразу віддає свої сили в розпорядження і в обороні Рідної Держави. Враз із своїм 24-им гуцульським полком піхоти в Коломиї він переходить на службу й захисть ЗУНР. Як довідуємося з донесення кур'єра, висланого УНРадою до Коломиї для зв'язку, і керівництва подіями в Коломиї — власне 24-ий полк був тим, що допоміг перевести переворот у Коломиї і перебрати там українську державну владу.⁹⁾ Хорун-

7) Орест Руснак: Життєвий шлях українського співака. „Шлях Перемоги” за 15.12.1957

8) Там-же, „Шлях Перемоги” за 24.10.1957

9) Львів. Обл. Держ. Архів, Ф. 129 арк. 23 — цит. за І. І. Компаніць: Становище й боротьба трудящих мас Галичини, Буковини та Закарпаття на початку ХХ сторіччя, стор. 312

жого Ореста Руснака приділено до II. курення ім. Дорошенка, в сотні „окремих призначень". У Руснака, як українського вояка, сплелися дві гарні прикмети: дисципліна й обов'язковість по відношенні до зверхників і щиросердечність та услужливість по відношенні до побратимів по зброї.

Товариші зброї з української визвольної війни 1918-1919 рр. Посередині Орест Руснак.

Орест Руснак, у ранзі хоружного, бере участь у боротьбі за Львів, на відтинку Городка, де його частина — як про це подавали літописні свідчення — знаменито в'язалася із своїх завдань. Ядерну характеристику Ореста Руснака, як вояка з українських визвольних змагань, подає нзм його товариш по зброї і незмінний друг Руснака, інж. Андрій Палій: „На фронті визначався Покійний військовою обов'язковістю у відношенні до

звержників, а для товаришів зброї був учинний та всюди милобажаний у товаристві.”¹⁰⁾

Багато хвилюючих моментів прийшлося пережити Орестові Руснакові підчас його побуту при війську, а зокрема на фронті. Багато веселих і прикрих моментів-пригод приходилося йому переживати в цей час. Але його вдача завжди була наївно щира й добряча, повна гумору й дотецу. Про деякі веселі моменти з військового часу згадує в своїх спогадах Андрій Кігічак.¹¹⁾

Весною 1919 р. ми бачимо Ореста Руснака з його частиною на українсько-польському фронті біля Хирова (група Глибока). Спочатку травня 1919 р. він бере участь у фронтових діях на відтинку Березів-Глибока. Останні бої, яких він був учасником, відбувалися 17-18 травня 1919 р. над Старим Самбором і Стрілками. Нова польська офензива ген. Галлера роздвоює український фронт і західні його частини були відірвані від основних українських сил. Вся гірська бригада (в склад якої входила й Руснакова частина), не маючи спромоги прорватися до головних українських сил, мусіла відриватися від оточення і робить загальний відворот аж на Закарпаття.¹²⁾ Там її розброєно й в першій половині червня 1919 р. розміщено в таборах інтернованих, спершу в Ужгороді, а

10) Андрій Палій: Вояк української армії, патріот та світової слави співак. Пам'яті Ореста Руснака (1896-1960). „Наша Мота” за 20.2.1960

11) Андрій Кігічак: Бували й на фронтах веселі моменти. „Народна Воля” за 23.6.1960

12) О. Бойків: В річницю офезиви ген. Галлера. „Українське Слово”/Париж за 13. 5. 62

потім у Німецькому Яблонному, на Судетах.¹³⁾

III

В таборі інтернованих.

Життя українських вояків — числом около шість тисяч — в таборі інтернованих у Нім. Яблонному, на Судетах, протікало дуже різноманітно й — треба признати — досить свobodно. Табір підлягав чеській зверхній команді, але мав свою внутрішню автономію, і вояцтво готувалося тут до повороту в Україну для підтримки свого уряду й закріплення рідної держави. Для цієї мети тут формувалася окрема т. зв. „І. Українська Бригада”.

Саме тоді був у розгарі польсько-чеський спір за Тешен, а тому чеська влада, зі своєї сторони, носилася з думкою — у потребі — використати ці українські військові частини проти Польщі.

У самому таборі, від самого початку його створення, почалася інтенсивна робота: культурно-виховні курси та культурно розвагові імпрези, як театральні вистави, концерти, національні святкування, то-що. Під керівництвом четаря Бобика було організовано хор, у якому Орест Руснак співав у перших тенорах. Своім голосовим складом був це знаменитий хор, а голос Руснака визначався своєю особливою потужністю, зокрема у голосових верхах. Через це інші співаки часто критикували Руснака, називаючи його голос „крикливим”, „неотесаним”. Цей хор обслуговував не лише табір, але дав

13) Д-р І. Гурко: Як Орест Руснак став славним оперовим співаком. Клівленд, 1961. (Рукопис).

цілу низку концертів у різних місцевостях Судетчини. Коли на Шевченківському концерті, в березні 1920 р., диригент Бобик вибрав Руснака солістом для пісні „Ой три шляхи широкі!”, то деякі хористи, не довіряючи голосовим спроможностям Руснака, підносили спротив проти цього вибору, бо це мав бути репрезентативний концерт не тільки для українських таборовиків, але й для чеських старшин та німецької місцевої еліти. Але побоювання були безпідставними, бо Руснак вив'язвся з своєї ролі понад сподівання. І саме успіх Руснака на цьому концерті був рішальним моментом, зворотним пунктом у його дальшій кар'єрі. Приязному на концерті заступникові бригадира, шполк. Федоровичеві, особливо сподобався Руснаків голос і він став зоохочувати його їхати до Праги даліше вишколювати свій голос у консерваторії. Ця порада підбадьорила Руснака, але, з другої сторони, деякі товариші-хористи стрінули цю вістку з іронічними заввагами; мовляв — шполк. Федорович хоче зробити з менше як пересічного голосу оперного співака...¹⁴⁾ Про ці неоправдані іронії згадує й сам Руснак у своїх спогадах про ті часи.¹⁵⁾

Очевидно, Руснак не міг злегковажити поради шполк. Федоровича, бо стати оперовим співаком було його мрією ще з юнацьких часів. Але студії в консерваторії, та й ще в далекому чужому місті, були зв'язані з поважними витратами, яких покривати Руснак не мав чим. Управді, інтерновані старшини отримували від чеського уряду, в той час, рангові платні, але з цього джере-

14) Д-р І. Гурко, цит. твір. стор. 2

15) Орест Руснак, цит. твір, „Шлях Перемоги” за 24.11. і 8.12.1957

Хор інтернованих українських воєнів Галицької Армії у таборі Німецьке Яблонне. У першому ряді, посередині, диригент хору — четар Бобик. У другому ряді з ліва: перший — четар Осип Залеський; четвертий — четар Матвій Стахів; п'ятий — хорунжий Орест Руснак; сьомий — четар Степан Ріпецький.

ла не можна було зробити великих заощаджень. Та все таки Руснак не хоче втратити нагоди. Він спродус дещо особистих річей і так збільшує свої ошадності, а до того приходить з допомогою шполк. Федорович та й сам командант табору, полк. Варивода. Вони роблять збірку між українськими старшинами, а гроші із збірки виплачують нашому співакові, як допомогу на покриття витрат у зв'язку з поїздкою до Праги та вписом на консерваторію. Вони ж виклопотали для Руснака від чеського команданта необхідну відпустку з табору.¹⁶⁾ І так за допомогою доброзичливих друзів Руснакові давні мрії конкретизувались і ставали дійсністю.

16 Д-р І. Гурко, цит. твір

IV

У консерваторії. Здійснення мрії.

Поїздка Руснака в Прагу не обійшлася без прикрих приключок. Коли він їхав — після полагодження справи прийняття в консерваторію і піднайдення квартири — у переповненому трамваї зареєструватися на поліції, якийсь злочинець непомітно витягнув йому з кишені портфель з грошми й документами. Огірченому й розгубленому співакові не оставало нічого іншого, як вертати до табору. Гроші на поворот він отримав від Українського Консуляту в Празі. У таборі зустріли поворот Руснака одні з глузом, а дійсні друзі з турботами — зібрати знову гроші на його поїздку до Праги.¹⁷⁾ Серед таких труднощів міг Руснак врешті починати свої студії в консерваторії.

Впис Руснака в консерваторію відбувся на основі проби: відспівання пісні „Ой не світи місяченьку”. Екзамінаторові подобався Руснаків голос і його прийнято до школи. Про перші свої лекції на консерваторії пише таке: „Студії в празькій консерваторії тривали 5 років. Звичайно, на протязі цих п'яти років мав я чимало життєвих труднощів, клопотів, які треба було перебороти. Перші години мого співу в консерваторії не були цікаві: я мусів починати від співу голосівок „а”, „і”, „у”, „и” та вправ „бін”, „бун”, „бон”, „бен”. Ці вправи є конечні, щоб дістати резонанс. Розуміється, що кожну вільну хвилину вдома я „бінкав”, але вже в першому

17) Д-р Гурко, там-же

дні мій „спів” викликав несподівану реакцію в моєї господині . . . ”¹⁸

І труднощів та клопотів у Руснака підчас його студій у Празі було багато. Але всі вони, в кінцевому висновку, зводилися до одного: брак засобів на необхідні щоденні життєві потреби. Через це він мусів даліше носити свій, вже досить протертий, військовий однострій та постійно мешкати „під небесами”, на дешевих, під оглядом вигод, квартирах.

У великій пригоді став Руснакові у Празі його сердечний друг, товариш по зброї із сотні вийняткових призначень, Андрій Палій, який вже раніше був виїхав з табору до Праги на студії. Від Палія Руснак отримав у Празі перші практичні поради та поміч у підшуканні квартири. Інж. Андрія Палія — пізнішого директора „Маслосоюзу” у Львові — Руснак завжди згадував тепло й вдячно .

Спокійна й добра вдача Руснака з’єднала йому й у Празі багато друзів. Між його друзями був і його професор від співу, Егон Фукс, який не тільки дбав про добрий вишкіл нашого співака, а й по-батьківському піклувався ним навіть по закінченні студій на консерваторії. Підчас студій він допомагав Руснакові влаштувати гостинні концерти по різних містах Чехословаччини, а на деяких і сам брав участь при акомпаньяменті.

В консерваторії Руснак відразу взявся до своїх студій зі всією серйозністю та підходив до них з особливою дбайливістю. Хоч серед важких матеріальних обставин, але загартований воєнно-військовим життям й обдаре-

18) Орест Руснак, цит. твір, „Шлях Перемоги” за 24.XI.1957

ний сильною волею і терпеливістю, він прийняв рішучу постанову переборити всі труднощі, щоб стати дійсним співаком. „У Празі — каже Д-р Гурко — майже всі наші студенти харчувалися в чеському „Студентському Домі”, де теж і Руснак нераз вистоював у черзі по їду, і тоді я з ним стрічався та розмовляв майже щодня. Впало мені в око, що Руснак серйозно трактує справу голосу, бо перестав курити й які де роздобув папіроси — роздавав нам, товаришам, під „Студентським Домом”.¹⁹⁾ Так серйозно й дбайливо трактував Руснак свій голос впродовж усього свого життя. Коли він, завершеним оперним співаком, стужений, відбув свою першу подорож на рідну Буковину, при стрічі з своїми земляками просив пошанувати його голос і не курити в його сусідстві.

2. Блискучими були успіхи Руснака в консерваторії. „При сильній моїй волі — каже Руснак — зростали мої успіхи. Через п'ять років я почав таки по-співацьки співати і здійснив свої юнацькі задушевні думки.”²⁰⁾

Про перший виступ Руснака, підчас його студій, у консерваторії маємо таке свідчення: „Десь, мабуть, у 1922 р. наша Студентська Громада влаштувала концерт Шевченка й запросила на виступ Руснака та ще одного скрипаля з Придніпрянщини. Всі були дуже цікаві почути, по так довгій перерві, голос Руснака, бо ніхто за той час не чув його. Мало хто вірив, що якась більша зміна на краще могла наступити. Я, пам'ятаю, сидів на тому концерті між добрими співаками з хору академічного, що то колись в Яблоннім співали у хорі

19) Д-р І. Гурко, цит. твір, стор. 4

20) Орест Руснак: Від комори до опери, стор. 173

з Руснаком, та негодовали його „неотесаним” голосом. То ж, зрозуміло, як показався на сцені, в ластівці Руснак у своїй високій і стрункій поставі, вся зала наче завмерла в ожиданні... Як пронеслися перші звуки голосу Руснака — всі скептики відразу були мило зачаровані й присмно заскочені. Миле здивування росло щораз більше з дальшим тягом пісні. Відтак у другій точці слідував речитатив: „І золотої і дорогої”, якого Руснак проспівав чудово, вміло і з незвичайним чуттям. Оплескам не було кінця. А коли, на павзі, повиходили до вестибюлю залі, всі з захопленням висказували свій подив...”²¹⁾

У колі друзів, товаришів студій і колишніх товаришів зброї. Орест Руснак у першому ряді (сидить) посередині. Фотознімка з часів його студій у консерваторії.

21) Д-р І. Гурко, цит. твір, стор. 5

Це був перший виступ Руснака на українській імпрезі, але це не був перший його виступ від початку його студій в консерваторії. Ми бачимо його виступ на концерті, влаштованому тов. „Січ” у Відні ще в лютому 1922 р. Підчас своїх студій у Празі він виїжджає з концертом — з проф. Фуском як акомпаньйтором — до українського табору інтернованих у Яблоннім.

Мабуть у 1923 р. Руснак завершує свої студії в консерваторії. Ми не могли устійнити цієї дати на основі автентичних документів, бо всі документи співака пропали підчас пожару збомбленого його дому. У деяких газетних нотатках фігурує малоправдоподібна дата закінчення студій — 1922 р.²²⁾ Сам Руснак у своїх спогадах не подає цієї дати. Дружина мистця ставить дату закінчення студій Ореста — на 1923 р.²³⁾ Ми прийняли цю дату як найбільше правдоподібну.

В усякому разі є фактом, що після закінчення студій і перед виїздом до Кенігсбергу літом 1924 р., Руснак — на основі ангажаментів — співав в оперному театрі в Братиславі, а потім у державній опері в Оломунці. І в цьому ж самому часі він — на спілку з співачкою київської опери, Воронцовою — об'їжджає низьку більших міст Чехословаччини (Берно, Моравська Острава, Карлсбад, Подебради, Лугачовіц та інші) з концертами, які тішилися великим успіхом і широко розносили славу співакові й Україні. З початком 1924 р., на запрошення чехів, Руснак виступає на концертах, влаштованих з приводу 100-річчя народження композитора Б. Сметани.

22) „Діло”, „Рідний Край”

23) Єлисавета Руснак, лист до І. Жуковського від 27.8.1961

У цьому ж самому році він знову виступає на Шевченківському концерті в Празі. І вже в той час його йм'я, як співака, часто появляється на сторінках преси. Всюди сприймають його виступи із сердечним захопленням, а репортери й коментатори — з малими винятками — висловлюються про його виструи тепло й прихильно.

3. Після закінчення студій у консерваторії юні мрії Руснака здійснилися частинно, бо він мріяв про великі сцени, де мав би кращі можливості розвинути свої співацькі потенції. Про поворот в Україну, у даних обставинах, не могло бути мови, а перспектив на сценах Чехословаччини також не бачив. Вправді за короткий час свого побуту в Чехословаччині він успів працювати тут у двох операх, але вони, очевидно, його не задовольали. Тут для росту не було корисних умовин.

У цих його турботах знову приходять йому з допомогою його друзі. Підчас своїх студій у консерваторії він з'єднав собі — своїм співацьким талантом і гарною товариською поведінкою — приятельство свого професора солоспіву, Фукса, який по-батьківському клопочеться долею свого учня-улюбленця. Професор Фукс звертається листовно до якогось агента в Берліні із запитанням про можливість влаштування Руснака в якомусь оперному театрі Німеччини. На цю відповідь Руснак ждав з великою нетерпеливістю. І вкінці наспіла вістка, що Кенігсбергська опера (міський театр) потребує тенора, та, що — між іншим — у цій справі приїжджає її інтендант, Josef Geissel, до Карлсбаду, де думає стрінутися з Орестом Руснаком. В цій справі Гайсел написав Руснакові окремого листа, запрошуючи його до Карлсбаду на побачення і послухання його голосу. Час вижидання рішальної хви-

лини був дуже хвилючим для Руснака. Про ці дні й хвилини виджидання та пригоди підчас них Руснак згадує у своїх спогадах подрібно й з великим дотепом.²⁴

Після деякої треновки, в арії з „Тоски”, з проф. Фуксом, Руснак виїжджає — за гроші на квиток від проф. Фука — до Карлсбаду на побачення з Гайселем. Руснак скоро віднайшов Гайселя на заповданій адресі, й вони, після привітання, відразу перейшли до ділової справи. Гайсель цікавився чи Руснак грає на піяно та отримав позитивну відповідь. Він хотів почути спів Руснака при акомпаньяменті, але ані в його приміщенні не було піяна, ані в сусідній каварні вони не мали можливости ним користуватися. Тому Гайсель запропонував піти в недалекий ліс, де Руснак — з підвіщеного каменя — відспівав арію „Яка краса чарівна” з опери Пуччінього „Тоска”. Іntenдантові сподобався Руснаків голос і він заявив, що ангажує Руснака до опери. Руснак прийняв цю заяву з недовір'ям. Іntenдант запримітив це, вибрав з кишені записник і власноручно написав і підписав ангажамент такого змісту: „Руснак заангажований на один рік почавши від 15.8.1924 р. до Кенігсбергської опери з місячною платнею 150 марок.”²⁵)

У невимовно піднесеному настрою і з великою радістю вертав Руснак до Праги. Він уважав себе найщасливішою людиною на світі! Паном над панами! . .

24) Орест Руснак: Від комори до опери, стор. 173 :

Орест Руснак: Життєвий шлях українського співака, „Шлях Перемоги” за 24.11.1957

25) Орест Руснак: Життєвий шлях українського співака, „Шлях Перемоги” за 1.12.1957

Професор Фукс довідавшись про ангажування Руснака до опери обняв його від захоплення та більше разів заставляв Руснака розказувати про перебіг побачення з Гайселем.

V

Тріумф Співака

Мистецтво це — дар Божий, культура
і праця, праця й праця.

И. Гірняк

I. З великими й рожевими надіями їхав Руснак — розпрощавшись із „золотою” Прагою — через Берлін до Кенігсбергу. Перші його відвідини у Кенігсбергу були в інтенданта театру, Гайселя. Цей познайомив Руснака з керівними особистостями театру — режисером, диригентами, то-що. Від Гайселя Руснак отримав невелику суму на дрібні витрати.

Перше протверезіння щодо уроєної — у перерахуванні на чеські корони й на чеський стандарт життя — „високої” місячної платні приходить підчас пошуків за мешканням, за яке треба було заплатити 40 марок. Це протверезіння збільшувалось за кожним свіжим кроком, кожним стиком з місцевими умовинами життя. Тодішній тамошній стандарт життя був такий, що за 150 марок у місяць Руснак міг дозволити собі їсти тільки один раз на день, і то скромний обід.

Хоч ця матеріальна сторінка немало турбувала Руснака, він всеж таки рішив терпеливо подождати до

моральних успіхів його перших виступів і почав пильно вивчувати німецьку мову, якої дотепер не мав нагоди вдосконалити.

Це була якраз міжсезонна пора і директор театру влаштував на цей час т. зв. "Bunter Abend", це б то „пестрі вечорі” або „барвисті вистави”, на яких мали виступати не тільки окремі співаки — передусім новоприняті — але також музики, піяністи і навіть танцюристи. Перед виступом кожного з них заповідач — директор або режисер — представляв кожного з них у більше або менше дотепній формі.

Досить оригінальним і дотепним була рекомендація заповідачем нашого співака перед першим його виступом: „Мої пані й панове! Сьогодні побачите й почуєте щось надзвичайне. Як вам відомо, наш директор опери був цього року в Карлсбаді. Він лікувався там з своєю дружиною. Час-від-часу ходив на прохід до лісу. Одного горячого дня, це було пополудні, прогулюючись у лісі, почув він несподівано спів. Прекрасний спів якоїсь людини. Він оглядається, але нічого не бачить. А спів лунає далі. Він поспішив туди, звідкіля лунала мелодія й побачив незнаму йому людину. Директор почав з нею розмовляти. Але не міг розмовитись, бо людина ця не знала німецької мови. Даремними були прохання директора, щоб він йому щось заспівав, бо невідомий співак не розумів його. Вкінці довелося директорові вжити мови німих і виявити своє бажання образово, мугикаючи якусь мелодію. Незнаний співак зрозумів його і почав співати пісню, якої директор ніколи не чув і не розумів її, бо вона була співана незнаною йому мовою. Директор як-стій заангажував того співака, й він зараз

тут виступить та дещо заспіває. Якою мовою буде співати — не знаю. Ви мусите самі осудити його і тоді порадити нашому директорові чи задержати його в нас, чи далі пустити в ліс співати.”²⁶⁾ „Тому, що цілий оброслий і з довгою бородою . . . Зараз пані зволють відійти від сцени на три ряди назад, бо дирекція невсилі ручити за наслідки його евентуальних акробатичних скоків”.²⁷⁾

Так фантазуючи заповідав заповідач перший виступ Руснака, щоб викликати в глядачів настрої тасмнічости. Після такої рекомендації на залі запанувала надзвичайно напружена вижидальна хвилина. А ось враження з цього першого виступу Руснака: „У перехрестя променів прожогом влетіла висока, струнка людина. Фальди фракку розвівались назад фігури, яка немов би побороувала спротив зустрічного вітру. Грім оплесків зустрів новака на сцені. Поволі стихали оплески і нарешті стало тихо — так тихо, що кожен міг почути лише биття свого власного серця.

Легким уклоном голови чотар дав знак акомпаньаторові і ніжна мелодія понесла в етер українську пісню: „В гаю зеленім”. Вперше кенігсбергський театр почув чар пісні в незнаній слухачам мові. Гучними оплесками, що стихійно перейшли в овацію, одушевлена публіка нагороджувала „дику” людину.

І знову „Ой, не світи місяченьку”, а за нею „Над

26) Орест Руснак: Життєвий шлях українського співака. „Шлях Перемон” за 1.12.1957

27) Орест Руснак: Від комори до опери, стор. 174

Прутом у лузі" зачарували ще більше слухачів, хоч мова була їм зовсім чужа.

Пожвавлені розмови навколо незвичайного виступу сина України були єдиною темою підчас перерви. Нетерплячи ждали на початок другої частини, у програмі якої були арії з різних опер.

Якось особливо яскраво світили прожектори. Знову в перехресті світел стояла висока, струнка постать. Дивитись у світло не було сил. Зажмурені очі, протягнені трохи наперед руки мистця віддавали настроєву суть арії Рудольфа з опери „Богема”.²⁸⁾

Після закінчення кожної точки зривалися бурі оплесків і вони продовжувалися так довго, що не можна було починати слідуєчої. Приходилося повторювати кожду точку — деякі навіть по більше разів. Заля божеволіла від захоплення, співака обкидано квітами.

Цей перший виступ Руснака на німецькій сцені зразу приніс йому славу й популярність. Він відразу завоював собі німецьку публику. Місцева преса принесла на слідуєчий день про цей його виступ дуже прихильну оцінку. Руснака названо „українським Карузо”, „лицарем високого „ц” і талановитим співаком, який показав високе мистецтво співу. Про самого Руснака дописувач висловлювався так: „Цей молодий українець має Богом даний теноровий голос найсолідшої звукової принади, а до того правдиве італійське „bel canto”, яке викликало найбільший подив.”²⁹⁾ Деякі рецензенти заявляли, що „запрошення Ореста Руснака є просто щаст-

28) „Дика людина”. „Гомін України” за 3.11.1956

29) “Königsberger Allg. Zeitung” 23.8.1924; „Діло” за 20.9.1924;

тям для театру", бо „цей співак має справжнє золото в горлі й своїми виступами приносить славу театрові.”^{29-а)} Так у Кенігсбергу Руснакова співацька зоря відразу спалахнула ясним чарівним світлом.

Ця суперлятивна оцінка критики додала Руснакові самопевности й відвагу поставити директорові вимогу підвищити йому його місячну ставку. Спочатку директор, покликуючись на контракт, відмовлявся це зробити, але коли Руснак не поступався, мовляв — з одно-разовим на день харчуванням він не може співати, тоді директор поступився і запропонував навий контракт на 2 роки з місячною ставкою 600 марок. Так, після його першого морального успіху співак добився й матеріального поліпшення у новому договорі з театром.

Але Руснак не думав спочивати на лаврах, не думав задоволитися дотеперішними успіхами. Він відчував, що йому треба ще попрацювати над собою, щоб досконало опанувати мистецтво співу, та співати як „справжній оперовий співак”.

Ще в тому самому році він виїжджає до Міляно в Італії для поглиблення своїх музичних студій, зокрема *bel canto*, побираючи науку в майстра Ларі.³⁰⁾

Після повороту з Італії праця в театрі йшла своїм звичайним бігом. Після правила Руснак, як початківець,

29-а) цитата за К. Демочко: Мистецька Буковина, стор. 154, і вказані там джерела

30). Проф. Юрій Григорійв: Ювілей видатного артиста, „Український Самостійник” за 24.7.1955; Орест Руснак: Життєсвий шлях укр. співака. „Шлях Перемоги” за 22.12.57;

Орест Руснак: Від комори до опери, стор. 175

мав виконувати в театрі тільки менш важливі ролі. Але його великі успіхи від першого виступу в Кенігсбергу заохотили Гайселя довірити Руснакові більше складні ролі.

Орест Руснак у початках своєї
співацької кар'єри.

Мистецька кар'єра Ореста Руснака підносилася нестримно вгору до вершин. Його голос набув надзвичайної краси й особливої свіжоти. Співак стає улюбленим східнопруської публіки та втішається великою популярністю не тільки серед місцевої публіки, а також у кругах загально-німецького співацького світу. Його слава скоро переросла Кенігсберг. Вона ставала голосною в усій Німеччині, ба й поза її кордонами. До нашого співака починають звертатися вповноважені різних теа-

трів з пропозиціями переїхати до репрезентованих ними театрів на кращих умовах.

Весною 1925 р. приходить нова подія в житті Ореста Руснака: 5 травня 1925 р. він одружується в Кенігсбергу з племінницею директора Гайселя, Єлисаветою Герлах, яка — як згадував Орест Руснак — на першому його виступі в Кенігсбергу з китицями квіток віддала йому й власне серце.³¹⁾

Стужений за своєю Зеленою Буковиною — якої не мав можливості бачити від листопада 1918 р. — у травні 1926 р. Руснак відвідує своїх рідних на Буковині, а при тій нагоді дає 2.6.1926 концерт у залі Музичного Товариства в Чернівцях. Про цей концерт повідомляла газета „Рідний Край”, зазначаючи, що „це довго очікувана нагода почути голосу дорогого земляка, ніжнього соловейка, яким любується і незвичайно дорожить весь німецький і чеський світ”.³²⁾

Підчас свого побуту в Кенігсбергу Орест Руснак час-від-часу виїздив на гостинні виступи по різних містах Німеччини. А робив він це ще й тому, що бажав познайомитися ще й з іншими кращими сценами Німеччини. У Кенігсбергу не міг оставати довше, бо дирекція цього театру відмовлялася підвищити йому його ставку. Вона й при добрій волі не могла цього зробити з уваги на її фінансове положення.

Після закінчення двохрічного контракту з кенігсберзького оперою, Орест Руснак переходить до опери

31) Орест Руснак: Від комори до опери, стор. 175

Єлисавета Руснак, лист від 27.8.1961

32) „Рідний Край” № 11 за 30.5.1926

в Штеттіні на один рік (1926/27), де виступає також з великим успіхом.

У 1927/28 рр., для дальшого вдосконалення співацького мистецтва, Руснак учиться у проф. Strickgold-a,³³⁾ у Берліні, а також виїжджає з концертами по більших містах Німеччини.

Орест Руснак підчас побуту й
праці в Міському Театрі Штеттін.

На гостинних виступах у Хемніцу публіка й фахова критика завжди стрічала його виступи найтепліше, а тому після закінчення умови з театром у Штеттіні, Руснак приймає пропозиції і переходить на два роки, 1928-1930, до опери в Хемніцу.

33) Єлисавета Руснак, лист від 27.8.1961

Літом 1928 р. Руснак відвідав своїх рідних на Буковині й при цій нагоді влаштував у міському театрі два концерти: 5 і 6 серпня 1928 р. У широкій і різноманітній програмі концертів були арії з класичних опер, українські пісні (композиторів С. Людкевича, Д. Січинського, Я. Лопатинського, М. Лисенка), тощо. Репортажі з цих концертів відмічали, що Руснаків спів приніс „справжню мистецьку насолоду навіть найвибагливішим слухачам. Всіх зачарували його мелодійний і м'який голос, тонке чуття і ясна дикція... Захоплення публіки не було меж. Співак ішов із сцени, засипаний квітами і оплесками”.^{33-а}

У цей час співак був на вершинах свого мистецького завершення й слави. Публіка була захоплена його співом, але сам мистець почував тут якусь тісноту. Його тягнуло в світ, він тужив за простором, за великими сценами. Також і з Хемніцу він виїжджас на гостинні виступи до Лайпцігу, Дрездена, Берліна та інших міст. Всюди Руснак збирає лаври як завершений співак-мистець, який зумів поєднати декламаційно-фразувальну техніку з технікою співу або співучість із декламаційністю. Його мрія — стати постійним членом берлінської державної опери якось не знаходила реального ґрунту.

VI.

У гостинних виступах в Україні.

1. Весною 1929 р., після виступу на виставі „Тоски”, у Берліні, якийсь незнайомий з українським ім'ям, за

33-а) К. Демочко: Мистецька Буковина, стор. 156 і наст.

„Рідний Край” за 19.8.1928

посередництвом послугача, просив співака прийняти його на розмову. За згодою Руснака до нього підійшли два чоловіки, які назвали себе членами українського радянського посольства та заявили, що вони цікавляться Руснаком як співаком й висловили здивування, чому Руснак — як українець — не співає в Україні. Для Руснака завжди було мрією співати в українській опері, на українській сцені, у вільній і незалежній Українській Державі. Але й тепер, коли в Україні переводилася українізація, видбувався новий культурний процес — його манило побачити свою Батьківщину. Тому він не відмовлявся поїхати в Україну, але завважив, що дотепер не отримав такого запрошення. На цьому його побачення з незнайомими закінчилося.

У висліді цих розмов, по короткому часі, Орест Руснак отримує від Комісара Народньої Освіти УРСР письмове запрошення приїхати на гостинні виступи до Харкова, з пропозицією заспівати „Тоску” в українській мові. Руснак прийняв це запрошення, але зі своєї сторони, запропонував влаштувати ще й кілька концертів, бо для єдиної „Тоски” не оплачувалася б така велика домога. Окрім того він заявляв, що не має українського перекладу „Тоски”.

І знову ж у короткому часі Руснак отримує з Харкова партитуру „Тоски” з українським текстом та згоду щодо програми концертів поза „Тоскою”. Ото-ж, на шляху поїздки в Україну вже не було жодних перешкод. Тому Руснак взявся за підготовку програми для турне по Україні, і в червні 1929 р. він був готовий з програмою та документами до подорожі.

Дуже цікаві й цінні спостереження виносить Рус-

нак з цієї подорожі. Зокрема його цікавили відносини та життя українців на їх рідній землі. Про ці відносини в Україні та життя там українців Руснак виносить гнітуче враження. Вже сама їзда від кордону на радянській території — одинцем у вагоні, в окруженні поліції — була окутана якоюсь таємничістю, що наводила страх. Він усюди бачив матеріяльні недостатки й злидні, які викликали в нього жаль і жах.

Одними з перших відвідувачів його у гостинниці були його колишні колеги — студенти з Праги, котрі повіривши в пропаганду виїхали в Україну будувати там обітуваний „рай”. У зустрічі з грізною дійсністю, вони, у безнадії, шукали тепер поради як вирватися з цього „раю”. У своєму спогаді про цю проїздку Орест Руснак наводить їх імена — вже не було для них небезпеки, бо їх всіх зліквідовано в 1933 р.³⁴⁾

У зв'язку із „суверенністю” УРСР і пошаною в ній до її рідної мови, Руснак наводить дуже характеристичний на ті відносини випадок:

„Програма мого концерту складалася з різних українських, італійських та німецьких пісень. Коли я в другій частині програми мого концерту почав співати українську пісню, піднісся на залі якийсь осібняк і вигукнув: „А пачему па русскі не пайот?!” Цей оклик мене заскочив, я зробив невеличку перерву, а потім підійшов до рампи, нахилився дещо до залі і крикнув солосно у відповідь: „Бо я українець і московської мови не знаю!” — На це зала вибухла такою бурею оплесків, яких я

34) Орест Руснак: Життєвий шлях українського співака. „Шлях Перемоги” за 8.12.1957

від першого мого виступу в Кенігсбергу не чув. Театер (властиво цирк) немов валився. Публіка не припиняла оплесків і перемішувала їх з окликами „славно”, „славно”! Подекуди прорізувалися також і свисти. Це були москалі. Тимчасом на сцену вийшов директор опери, Рибак, що стояв за кулісами, і почав пояснювати публіці, чи радше тим москалям, що були на залі, або й не були, а силіли десь у політвідділах, що я буковинець і співаю у Берліні. Мене в школі московської мови не вчили, а в Німеччині також не маю можливості її навчитися. Його голос дрижав. Мабудь зі страху за свою долю.

Після слів директора зала знову вибухла оплесками та робила мені овацію. А я чекав спокійно на сцені, щоб продовжувати перервану програму. Грімкі оплески лунали відтак по кожній моїй пісні.”³⁵

Відношення урядових і ділових осіб до нашого співака, підчас його турне по Україні, були завжди коректні й гостинні до нього. При приїзді Руснака до Харкова на залізничному дворці стрінув його голова концертного бюро — жид по народності — який завіз співака до призначеного для нього готелю. По двожденному відпочинку Руснак виступає два вечори підряд в опері „Тоска”. Третім виступом був його власний концерт, що мав у програмі арії з „Тоски” та українські, італійські й німецькі пісні. На цьому власне концерті Руснак стрінувся з великоросійським шовіністичним брутальним вигуком.

Після виступів у Харкові наш співак вибрався у концертне турне по інших містах України. Першою з черги була Полтава. З Полтави він вертається до Хар-

35) там-же

кова, де Комісар Народної Освіти, Микола Скрипник, вшанував Руснака окремим концертом бандуристів, а після концерту бенкетом. На почесному місці — біля М. Скрипника й його дружини — сидів Орест Руснак. Підчас бенкету Скрипник переконував Руснака залишитися в Україні, відкрити тут школу співу та співати в опері. Руснак не відмовлявся, але вважав це неможливим у цю пору через наявність договорів з німецькими театрами, які його в'яжуть. Скрипник признав подану Руснаком перешкоду слушною, і запросив Руснака знову приїхати в наступному році та дати низьку концертів по різних містах України. Руснак прийняв запрошення і про це підписано окреме домовлення.³⁶⁾

Орест Руснак вертав з своєї першої концертної поїздки в Україну з великими моральними успіхами. В Україні стрічали його тепло, а фахова критика підкреслювала в нього чудовий голос щодо його закраски, сили й діапазону, знаменито опановану техніку співу та особисту поставу співака.

2. У той час Руснак був ще зв'язаним контрактом з театром у Хемніці, але строк його контракту скоро добігав до кінця і Руснак уже тоді почав оглядатися за театром на догідніших умовах. Це приходилося йому не важко, бо слава про його співацькі вальори була голосною не тільки в Німеччині, але й поза її кордонами, а зокрема в сусідній Австрії.

Саме в той час дядько дружини Руснака, Гайсель, став інтендантом оперного театру в Граці, Австрії. За його допомогою Орест Руснак отримує користний ангажамент до цього театру на рік 1930/31.

36) Там-же

У міжчасі, весною 1930 р., Орест Руснак відбуває свою другу концертну поїздку в Україну — цим разом у товаристві своєї дружини. Своє концертне турне починає від неурядової тоді столиці Києва, де він дає 5 концертів. Окрім того відбулися ще: 10 концертів в Одесі, 7 у Харкові, по два в: Запоріжжі й Миколаєві та по одному в Дніпропетровському й інших менших містах.³⁷⁾

На всіх цих концертах була та сама програма: українські, італійські та німецькі пісні та арії. На всіх концертах акомпанювала молода піяністка — жидівка, Ольга Дінова,³⁸⁾ котра старалася вив'язатися якнайкраще з своїх обов'язків для величавого успіху концертів.

І справді, успіхи його концертів були величавими. Руснак показався знову на висоті голосових і співацько-технічних досконалостей (рецензії В. Новосадського, Ю. Ткаченка, Ельге, тощо). Всюди слухачі приймали свого співака з одушевленням і захопленням.

Руснак їхав в Україну все ще з непевним, роздвоєним наміром. Стихійна, підсвідома сила тягла його на Батьківщину, до своїх земляків, він волів розсипати перлами рідної пісні серед своїх земляків, у стіп рідної України, аніж чужиною. Але він знову всюди по Україні бачить ту саму гнітуху картину поневоленого українського народу. Зникли сади вишневі, ба навіть й огорожі — тини, всюди блукала грізна тінь злиднів і горя. Руснак добре бачив і розумів, що окупант все одно не оставив би його довший час плекати українську культуру та що

37) Орест Руснак, цит. твір. „Шлях Перемоги” за 15.12.1957; „Діло” № 84 за 1.5. 1931

38) О. Руснак, цит. твір, „Шлях Перемоги” за 15.12.1957

скоро він мусів би перекваліфіковуватись і „петь па рускі”, а український репертуар залишити на експорт шляхом „культурного обміну”, або йти „пасти білих медведів”. . . Ця свідомість остаточно перемогла й він рішається плекати мистецтво в умовах свободи, оставати на чужині й виступати на чужих сценах до часу, коли Україна позбудеться небажаних чужих опікунів.³⁹⁾

З гнітучими враженнями й важким серцем вертає Руснак з України. Рвалась остання нитка надії в недалекому майбутньому співати й віддавати свої молоді сили для свого народу на рідній землі . . .

VII.

Мистець — Улюбленець

1. З України Руснак вертає вже до Грацу, з яким в'язали його спогади ще з рекрутських часів. Тепер тут мали стрінути нашого співака великі тріумфи та ентузіязм стирийської у високому ступні темпераментної публіки. Існує погляд, що блискучим успіхам Ореста Руснака у Грацу сприяв зокрема духовий клімат: схрещення тут італо-слов'янсько-німецьких впливів.⁴⁰⁾

Грац мав прекрасну сцену і на ній Руснак міг вповні виявити свої мистецькі уміння-здібності. Своєю вродливістю, чудовим і по-мистецьки орудуваним голосом, а зокрема знаменитою повної чуття і ніжності грою Руснак відразу підкорив собі тут своїх слухачів і здобув їх симпатії. Його виступи викликали захоплення, ентузі-

39) Орест Руснак, цит. твір. „Шлях Перемоги” за 15.12.1957

40) Р. Є.: В 60-річчя Ореста Руснака. „Шлях Перемоги” за 24.7.1955

язм. Грацька публіка любила й обожувала свого „пещеного” співака. Але Руснак жив мистецтвом, і ця пестлива атмосфера не викликала в нього суєтних зарозумілості, гордості, бундючності, чи примхливості. Руснак ніколи не втрачав властивої йому скромності й не маніфестував важливості своєї особи. Навпаки, після найбільших тріумфів на сцені часто обступали його слухачі на вулиці під театром і, використовуючи його скромність, прохали повторити якусь арію, яка їм найбільше припала до серця-вподоби. І Руснак не вмів відмовити. Справді, цей блискучий тенор скоро заволодів серцями своїх грацьких слухачів-глядачів, які ставали його поклонниками. Можна твердити, що градчани любили свого співака. Ось що писали про це грацькі „Театральні Вісті” з приводу смерті Руснака: „Були й Руснакові поклонники, а передусім поклонниці, які, в той час, на кілька годин раніше ставали перед театральною касою — дехто з паличкою в руках — щоб засидіти чергу та завчасно роздобути квиток на Руснаків виступ. Особливо стояча публіка уважалася постійною публікою. Коли ж якийсь з цих вірних колись не прийшов — може тільки тому, що захворів або був перешкоджений — негайно починали інші занепокоєно стиха допитуватися: „Де ж сьогодні тітка Марія? Що? п-на Міця не приходить сьогодні?” Коли Орест Руснак, після трьох років повних п'янкх успіхів, залишав оперну сцену в Грацу, на останній його виставі падала на глибоко схвильованого такою відданістю правдива злива квітів. А з стоячих місць на партері віддані йому махали хустиночками. Руснака, який пізніше ще приїздив принагідно до Грацу на гостинні виступи чи з концертами, любили, його — зразко-

вого мужа й батька, wraz з його дружиною Лізою, уродженкою кенігсберґчанкою — вважали приналежними до Грацу...”⁴¹⁾ Прощальний вечір-вистава — 29.6.1931 р. — був особливо зворушливим, хвилюючим для Руснака: „Публіка плакала, а я з нею також” — пише Руснак у своїх спогадах.⁴²⁾ Та на цьому не закінчилися вислови вдячних градчан. Публіка ждала під театром, а коли наш співак виходив з театру, щоб прямувати додів, його обступило велике число студентів, схопили Руснака на руки й занесли аж до своєї студентської домівки.⁴³⁾ Темпераментні градчані не могли стриматися, щоб не показувати явно свої найкращі почування до того, що чарував їх своїм співом, володів їх серцями.

У Грацу приносить Орестові Руснакові велику славу, зокрема, його виступ в опері Ф. Лигара „Країна Сміху”. Сам композитор Лигар приїхав диригувати оркестрою на цій виставі. У цій грі Руснак показав ще раз свій всебічний мистецький хист. З вдяки за Руснакову знамениту гру Лигар подарував Руснакові свою фотографію з сердечною присвятою для Руснака, як знаменитого виконавця ролі. Коли в 1934 р. оперний театр у Грацу хотів поставити ще раз цю оперу Лигара на сцені, на виступ у ній запрошено Ореста Руснака. Виступ Руснака для театру мав подвійне значення: мистецьке й господарське. Бо при виступах Руснака завжди розпродувано квитки до останнього. І цим разом публіка бур-

41) Ruvio: Ein Stern erlosch. "Theaternachrichten"/Graz v. 26.3. 1960

42) Орест Руснак, цит. твір. „Шлях Перемоги” за 15.12.1957

43) Орест Руснак, цит. твір, там-же: "Grazer Tagespost" vom 30. 6.1931

хливо вітала нашого співака, а критика писала: „Знаменитість його гри ублагороднювала глибоковідчута співзвучність серця. Мабуть нема другого мистця, який би так надавався для цієї ролі, як Руснак. До цього добавлялося ще мистецтво співу, яке заключалося в співучестті, декламаційності (слово-чіткості) і музикальності. Мелодії пливли з цих уст м'які й солодкі мов мед. З нього промінює подих екзотики, ці очі, ці руки, вони переконливо притягають, зачаровують...”⁴⁴⁾

Для Руснака Грац і градчани оставали назавжди милим спомином, і він перебуваючи в Мюнхені часто загощував до Грацу з гостиними виступами, чи концертами і завжди уважався тут як свій, як дома.

Перебуваючи в Грацу, Орест Руснак часто виїздив з концертами також по інших містах Австрії, як: Леобен, Лінц, Відень, тощо.

2. Весною 1931 р. Руснак відвідує знову своє рідне село, а при тій нагоді влаштує два концерти в Чернівцях — у Національному Театрі — а в кілька днів пізніше (7.5.1931) концерт у Львові, у залі „Музичного Тов. ім. Лисенка”. Ці концерти в Чернівцях і Львові українське громадянство стрінуло з небувалим захопленням, а критика підкреслювала в співака грандіозні голосові й вокально-технічні вальори. Про ці концерти ми довідуємося з двох передових тоді денників: „Часу” в Чернівцях⁴⁵⁾ і „Діла” в Львові з дописом-оцінкою І. Німчука.⁴⁶⁾ В інтерв'ю з редактором „Часу”, з цього приводу, Руснак сказав: „Я дуже вдоволений моїми

44) „Grazer Tageblatt” vom 29.5.1934

45) „Час” за 10.5.1931

46) „Діло” за 12.5.1931

двома концертами (в Чернівцях — І. Н.), і головню при-
няттям, котре мені устроїло українське студентство. Пе-
рекажіть, будь ласка, їм мою подяку. Я ніколи не забу-
ду на цю хвилю, одну з найкращих у мойому житті . . .”

Будинок Міського Театру в Чернів-
цях — переназваний румунською вла-
дою на „Національний Театер”. Тепер
це Музикально-Драматичний Театер ім.
О. Кобилянської. Перед будинком Теа-
тральна площа — парк.

3. Але блискучі успіхи Руснака в Грацу не могли зв'язати його з цим містом на довший час. Його душа тужила за простором, за ширшими горизонтами, за летом до дальших мистецьких висот. Грац ставав Руснакові тісним, він тужить за сценою, де міг би себе більше виявити, вище підноситись. І Руснаків вибір паде на Мюнхен — один з головних музичних центрів Європи, де колись діяв „князь між музиками”, диригент слав-

ної хорової капелі Орляндо ді Ляссо. Мюнхен так відмінне від інших німецьких міст своєю духовістю, відображеною — хоч би в архитектурі — перевагою пам'яток стилю ренесансу, барокко і рококо над пам'ятками готійського стилю.

При кінці червня 1931 р. Орест Руснак покидає оперу в Грацу і переходить до Мюнхена, як член Баварської Державної Опери. Він приходить сюди вже з добре виробленим і широковідомим у мистецьких колах ім'ям, бо його йм'я вже від низьки років голосним відгомонам прокочувалось по всій Німеччині й навіть поза її кордонами.

Але в той час у Німеччині вже почав назрівати період націонал-соціалізму, час расової нетерпимости — хоч з початку може в делікатнішій формі — до не-німців, походу проти „пересичення” науки й мистецтва чужинецькими елементами. Отож, при отриманні ангажаменту в Баварській Державній Опері, його інтендантура поставила Руснакові вимогу — рекомендацію підібрати собі мистецьке йм'я із німецьким звучанням. І Руснак мусів погодитись на цю вимогу. Від тоді ми стрічаємось у театральних актах і публікаціях з Руснаковим мистецьким ім'ям „Рудольф Герлах”. Герлах — це дівоче прізвище дружини Руснака. Але в той сам час у програмах своїх самостійних концертів він, „Рудольф Герлах”, завжди вставляє й українські народні пісні, якими зачаровує німецьку публіку, нагадуючи їй, що він, дійсний Руснак — син українського народу.

На мюнхенському горизонті, на мюнхенській сцені, Руснакова зірка палає таким-же ярким сяйвом як і в Грацу. У мюнхенській опері Руснак заняв відразу важ-

ливо-відповідальне місце. Тут він „належав до стовпів, на яких опирав свої опери театр”.⁴⁷⁾

Мюнхенська публіка, як і взагалі баварська спільнота, щодо її духовости, а зокрема темпераментности, нагадувала грацьку публіку. Це мабуть ремінісценції антропологічного стику з півднем.

І в Мюнхені Руснак-Герлах своїм чудовим співом відразу з'єднав собі мюнхенську публіку. Як і в Грацу — мюнхенська публіка захоплювалася співом і грою Руснака, вона любила й дорожила своїм співаком. Це підносило на душі співака, й йому завжди приходилося надгороджувати захоплену публіку наддатками — деколи, оточений нею, навіть на вулиці по виході з театру.

Оперу в Мюнхені можна вважати місцем найбільшого й найдовшого блиску Руснакового мистецького співу, найкращих його успіхів, та особисто, може, найкращих днів його життя. Мюнхенська й, взагалі, фахова музична критика про Руснаків голос, його техніку й гру висловлюється якнайкраще, визнаючи Руснака неперевершеним мистцем у високих тонах, співака широкого й глибокого голосового діапазону та неперевершеної легкості орудувати високими тонами в переходах від ледви чутного піаніссімо до героїчного фортіссімо.

Між тим, Руснак відвідав, останній раз, Буковину в 1935 р. з приводу смерті матері. Цим разом він перебув у Дубівцях майже місяць, але про його мистецькі виступи, очевидно, не могло бути мови.^{47-а}

47) Р. Є.: В 60-річчя Ореста Руснака. „Шлях Перемоги” за 24. 7.1955

47-а) К. Демочко, цит. твір, стор. 158

У 1937 р. Орест Руснак удостоюється особливого відзначення за його мистецтво співу: він отримує від Театральної Палати Райху почесний титул „Камерзингера”⁴⁸⁾

Орест Руснак — у часі його
праці в Баварській Державній
Опері в Мюнхені.

4. Але для Руснака, як чужинця, атмосфера витворена гітлерівським расизмом починає бути важкою. Наш співак — у світлі націонал-соціалістичної доктрини — не тільки належав до „меншевартської” слов'янської раси, але й ніколи не маніфестував бажання (хоч був одружений з німкою) влитися в „шляхетну німецьку расу”. Справді, Руснак весь вік свій прожив у Ні-

48) Єлисавета Руснак, лист від 27.8.1961

меччині на статусі чужинця, з паспортом чужинця (Fremdenpass). Окрім того, внаслідок його повсякчасних хвилювальних переживань на сцені, функція його серця почала слабнути. І так у 1937 р. Руснак мусів покинути постійну працю у мюнхенській опері.

Десь у половині червня (мабуть 20.6.1937 р.) відбулася прощальна вистава Ореста Руснака — вистава опери „Трубадур” — Верді. Д-р Вільгельм Центнер передавав враження з цієї вистави такими словами:

„Кругом нього (Руснака — І. Н.) так і відчувається прощальний настрій. Мюнхенець любить Рудольфа Герлаха не тільки заради його певних голосових прикмет, як його незрівняної гори, його м'якого mezza voce, його зростаючих тонів (Schwelltöne), він любить його як всецілу людину й мистця, бо Герлах виявляє себе таким у кожній із своїх ролей. Він (мюнхенець — І. Н.) відчуває, що спів Герлаха це не тільки механічна функція його голосових органів, але є разом і справою серця та темпераменту. Він бачить у ньому рятівника, котрий ніколи не відмовляючи, готовий допомогти, спішив заповнити прогалини в стільки випадках, що загрожували відкриттям вечорів. Він дякує йому за щире готовість все виконати найкраще й до останку. Бо ж так було й на цьому вечорі, де Герлах на звернені до нього багаторазові бурхливі вимоги багато разів проспівав стрету „Палке Полум'я” і за кожним разом із палким темпераментом. Чи дійсно мав би бути розірваний цей союз, заснований на такого роду сердечній симпатії? Я говорю в імені багатьох любителів опери, коли висловлюю тут бажання, щоб може ще в останній годині таки пощастить

лося затримати, в будьякій формі, улюбленого мистця для нашої опери . . ." 49)

Покинувши Баварську Державну Оперу, Руснак не покидає Мюнхена ані мистецтва. Він весь час виїздить на гостинні виступи в різні міста Німеччини й Австрії та влаштовує концерти й у самому Мюнхені.

У травні 1939 р. Руснак знову бере участь у виставах Баварської Державної Опері, а фахова критика 50) із задоволенням відзначала, що від залишення Руснаком цієї опери в 1937 р. його мистецька зірка не тільки не померкла, а навпаки, блистить ще яркіше, що наш обдарований співак, симпатичний тенор, повний тепла й блиску та володіє майстерно своїм чудовим голосом. Зокрема Александер Беррше писав: „Рудольф Герлах, який нас покинув був перед двома роками, вчора доскочив (виступив) знову в ролі герцога з „Ріголетто“. В цій ролі він колись, ще в своїх початкових виступах, завоював був серця мюнхенців, і ці остали йому вірними досьгодні. Його тенор-голос — це один з рідких у Німеччині ліричних органів важкого калібру, який сьогодні звучить ще потужнійше і більше металічно як у минулих роках, а одночасно він прибавив на гнучкості й багатстві динамічних вальорів . . ." 51)

49) Dr. Wilhelm Zentner: Staatsoper. "München Tagblatt" vom 21.6.1937;

50) Dr. Wilhelm Zentner: Staatsoper. Rudolf Gerlach singt in Rigoletto. „Münchener Zeitung“ vom 24.5.1939
Alexander Berrsche: Wiedersehen mit Gerlach (вирізок без зазначення назви й дати газети).

51) Александер Беррше, цит. праця.

VIII

На склоні віку

1. Підчас другої світової війни Орест Руснак, поза своїми гостинними виступами та концертними виїздами по різних містах Німеччини й Австрії, приймає тільки короткоречинцеві ангажменти в опері, як Бремен та інші.

Орест Руснак у Львові — підчас гостинних виступів, правдоподібно, в 1942 р.

Внаслідок дій другої світової війни в Німеччині опинюються величезні маси нової української еміграції. Руснак спішить подати їм, у їх великій трагедії, моральну потіху, зогріти рідною піснею зболіле й стурджене

серце своїх земляків. У більших осередках українських скупчень він виступає з власними концертами, або виступає на влаштованих українцями імпрезах, академіях з окремими соловими точками. Так, він бере участь в академії для вшанування героїв: Петлюри й Коновальця, у Берліні, 16.5.1942 р., а 27 березня 1943 р., також у Берліні, на Шевченківському концерті — як про це ми довідуємося з берлінських „Вістей”. Коли ж Галичина опинюється під німецькою окупацією, Руснак, на запрошення Концертного Бюро при УЦК відвідує у липні 1942 р. Галичину й дає там низку концертів: у Львові — три виступи (концерти 3 і 5 липня), а в Станіславові 2 концерти: 8 і 12.7. 1942 р.,⁵²⁾ а в травні наступного року відвідує знову Львів і дає низку концертів переважно українського репертуару. Як завважував після концертів, у своїх рецензіях, Р. Савицький, Руснак став справжнім любимцем львівської публіки.⁵³⁾

Особливо важкі часи прийшлося переживати нашому співакові в останній фазі війни. Підчас посиленого бомблення німецьких міст жертвою паде й його мешкан-

52) І. Недільський: Орест Руснак. „Львівські Вісті” за ? 7.1942; І. Недільський: 3 концертної залі. Орест Руснак. „Краківські Вісті” №157 за 19.7.1942; Д-р В. Кудрик: І ще раз Орест Руснак. „Львівські Вісті” за 6.7.1942; Василь Барвінський: Орест Руснак у Львові. „Краківські Вісті” № 147 за 8.7.1942; Г. Л.: Концерти Ореста Руснака. „Наші Дні” за серпень 1942, стор. 11; богос: Хотіла б співати у Львові. „Наші Дні” за серпень 1942, стор. 13.

53) Роман Савицький: Орест Руснак. 3 концертної залі. „Львівські Вісті” за 21.5.1943; Роман Савицький, „Другий концерт Ореста Руснака” (3 концертної залі). „Львівські Вісті” за 1.6.1943

ня в Мюнхені. Вогонь пожирає все кімнатне устаткування, одіння, весь його матеріальний дорібок, а навіть всі особисті документи співака. У зв'язку із мобілізацією всього цивільного населення на працю у воєнноважливих підприємствах, уряд праці, у 1941 р., призначає Ореста Руснака — хоч з ослабленим серцем — на фізичну працю при фрезувальному станку у фірмі Deikel у Мюнхені.

Після капітуляції Німеччини відкрито знову, осінню 1945 р., державну оперу в Мюнхені й Ореста Руснака відразу заангажовано до цього театру.

Але мистець має тепер повно іншої роботи. Величезні маси української еміграції, занесених воєнною хуртовиною в Німеччину, в окупаційних зонах західних альянтів, починають організувати, в окремих таборах т. зв. переміщених осіб, своє національно-культурне життя. Туди, в своє рідне середовище, тягло нашого співака. І він включається в цей культурний процес української еміграції — хоч стан його здоров'я, зокрема його серце, почало вже від давнішого недомагати. На національно-культурних імпрезах українських таборів переміщених осіб, Мюнхена й недалеких околиць, майже не було програми без виступів Руснака з його солоспіваними. Мабуть не було табору, де перебували українці, якого Руснака не відвідав би — щонайменше раз — з своїм концертом. Він усюди сіє, з перлинами рідної пісні, радість і надію у стурдженних серцях українських мас. Але бачучи важке таборове життя своїх земляків він сам важко переживав їх незавидну долю. Його темпераментне, чуле та вщерть сповнене горячих хвилювань серце в однім із таборів заламалось: підчас програми на кон-

церті в Нойбасрн біля Розенгайму, в Баварії, 16 серпня 1946 р., співак дістає на сцені важкий удар серця. Слухачі заносять мистця з сцени в таборову амбуляторію, де він пролежав кілька днів, заки можна було перевезти його хворого до Мюнхена.

Цей серцевий випадок припечатує його дальшу кар'єру в мюнхенській державній опері. Стан його здоров'я вже не дозволяв йому перебувати на сцені в постійному хвилювальному напруженні. Так, з тяжким серцем, мусів Руснак покидати свою улюблену оперу.

Але не покидав він української громади. Він жив у центрі української еміграційної спільноти в Німеччині і був завжди готов — по своїй змозі — їй з порадою і поміччю. І в пресі, час від часу, стрічаємо повідомлення про Руснакові мистецькі виступи, зокрема на українських громадських імпрезах.

2. У цей час — від закінчення війни — Руснак багато уваги й вільного часу віддає педагогічній діяльності, стараючись передати молодій генерації свій багатющий музичний досвід і знання, свою техніку співу й фразування. У своїх лекціях Руснак особливо підкреслював вагу декламаційности в співі, виразности вимови співаного. Він завжди звертав увагу своїм учням на те, що спів може бути дійсно гарним тоді, коли співак вміє „гарно висловлюватись”, щоб слухач міг зрозуміти що й в якій мові співак співає. І мав Руснак багато учнів — більше або менше витривалих у науці й праці над собою. Між його учнями ми бачимо не тільки українців, але також і німців (як: Етбауер, Шульц та інші). Серед його українських учнів у співацьких колах сьогодні вже добре відомі такі імена, як: Степан Спех, Ку-

хар і таки рідний син Руснака, Володимир-Вольфганг — сьогодні видатний бас оперного театру.

Коли — після заснування т. зв. Національного Комітету Вільної Європи — румунська еміграція підняла голову та почала облудну пропаганду в справі повернення Румунії Північної Буковини й Басарабії, як „етнічно безперечно румунських земель”, заперечуючи наявність

Подружжя Єлисавета й Орест

Руснак у 1950 р. З приводу 25-річ-

чя з дня одруження.

тут українського автохтонного населення, для оборони українського права до Буковини й її соборности організується в Мюнхені, в 1954 р., товариство українців з Буковини, перебуваючих у Німеччині. Орест Руснак був одним із тих, що належали до ініціативного гуртка, який започаткував організацію. Він почував своїм обов'яз-

ком виступити організовано проти свіжих румунських зазіхань, за соборність етнічно української частини Буковини.

Товариство Українців з Буковини влаштує 16.10. 1954 р. в Мюнхені урочисті Сходини, присвячені пам'яті О. Ю. Федьковича, з приводу 120-річчя народження поета. Третину точок програми цього свята виконував наш співак. Тут він уперше виконує сольову пісню, власної музичної композиції, до слів Сидора Воробкевича: Буковино моя мила, яку співак проспівав майстерно й з великою ніжністю та темпераментом.⁵⁴⁾ У ній Руснак вилив свою душу, своє палке прив'язання до тієї української закутини, де він оставив частину свого „я” — найкращі спогади свого молодечого життя, за якою він на чужині увесь час тужив.

ІХ.

„Український Карузо”

Свою мистецьку кар'єру й своє життя — за винятком дитячого й шкільного віку — Руснак провів переважно на німецьких сценах і в німецькому оточенні. А проте він не втонув у німецькому морю. Навпаки, він завжди уважався й уважав себе українським співаком. Перший свій крок на німецькій сцені Руснак робив з українською національною „відзнакою” — рідною його українською піснею. І ця пісня в його чудовому вико-

54) Ю. Л.: Урочисті Сходини в честь Юрія Федьковича. „Христ. Г'олос” за 7.11.1954

LIEDER- UND ARIEN-ABEND

Kammersänger Rudolf Gerlach-Rusnak

Am Flügel Prof. He. mann Kellner

V O R T R A G S F O L G E

1. Care selve Händel
in italienischer Sprache
2. Semele Händel
3. Endlich soll mir erblühen Gluck
4. Nur ihrem Frieden Mozart
in deutscher Sprache
5. Sechs ukrainische Volkslieder:
 - a) Am Waldesrand
 - b) Mägdeleins Bitte an den Mond
 - c) Am Pruth
 - d) Ach wie unglücklich bin ich
 - e) Frühlingslied
 - f) Hirtenlied
in ukrainischer Sprache
6. Arie aus der Oper »Taras Bulba« Lysenko
in ukrainischer Sprache
7. Arie aus der Oper »Onegin« Tschaikowsky
in russischer Sprache
8. Arie aus der Oper »Rusalka« Dvotak
in tschechischer Sprache
9. Arie aus der Oper »La Favorita« Donizetti
in italienischer Sprache
10. Arie aus der Oper »Der Perlenfischer« Bizet
11. Arie aus der Oper »Die Afrikanerin« Meyerbeer
in deutscher Sprache

Програма концерту Ореста Руснака, дня 5 вересня 1945 р. у театрі Prinzregenten, у Мюнхені. Програма надрукована в німецькій та англійській мовах. Тут подається програма тільки в німецькій мові.

нанні, відкривала чужинецькі серця й завойовувала собі серед чужої спільноти належне їй місце!

Українська пісня була для Руснака душевною потребою. Цією піснею він облекшував своє серце, в ній він виливав свою радість, тугу й горе, захоплення до свого рідного краю, у ній він ніс і передавав подих своєї рідної землі. Невмірущу пісню свого народу він передавав на подив і радість людям. Руснак ніколи не забував про свій народ, був йому завжди вірним, цікавився його громадським і політичним життям.

Українську пісню Руснак любив ще з молодих літ, нею він жив підчас своїх шкільних років, вона давала йому розраду, він гордів нею і старався якнайкраще зарепрезентувати її своїм співом перед чужинцями.

Ще підчас своїх студій на консерваторії, зокрема після закінчення студій, Руснак об'їздив важливіші міста Чехословаччини з власними концертами, у програмі яких українській пісні він завжди відводив особливе місце. І чеські слухачі захоплювались українською піснею, а репортажі й концертні критики завжди подавали про виконавця, як про українського співака.

На німецькій сцені вже перший його виступ у Кенігсбергу приніс Руснакові славу й визнання „Українського Карузо”.⁵⁵⁾

І впродовж всієї співацької кар'єри на німецькій сцені Руснак не покидає української пісні. В устах німецьких рецензентів Руснак остає українським співаком. Про це пригадує нам знову кенігсбергський рецен-

55) Орест Руснак: Життєвий шлях укр. співака. „Шлях Перемоги” за 1.12.1957

зент незадовго по приході туди Руснака такими словами: „Несподіванка! Чужа людина у чужому краю, Орест Руснак виспівав собі, як Рудольф з опери „Богема” Пуччініного, прямо сензаційний успіх. Цей молодий українець має Богом даний теноровий голос найсолідної звукової принади, а до того правдиве італійське *bel canto*, яке викликало найбільший подив”.⁵⁶⁾

Підчас понад 20-річної мистецької кар’єри на німецьких сценах українська пісня мала почесне місце в Руснакових самостійних концертних програмах. Без української пісні в програмі не обійшовся майже жоден самостійний виступ Руснака. І не знаємо випадку, щоб українська пісня у його виконанні, при його чудовому голосі, досконалій вокальній техніці і знаменитій інтерпретації, не зрушила чужинецького шорсткого серця, не припала б йому до душі. Про це свідчать репортажі й фахові оцінки з його концертів.

Про один концерт Руснака в Грацу, в другій половині 30-их років, музичний критик, Ганс Вамлек зазначав, що співак почав свій виступ „відважним привітом з своєї Батьківщини. У сімох українських народних піснях, відспіваних співаком в оригінальній мові, ми відчували звучання всієї туги й скорботи цього українського (в оригіналі „російського” — І. Н.) племені, історія якого, повна невдач, оставила виразні сліди на мистецтві цього народу. Руснак відтворив народні пісні своєї Батьківщини, навіяні глибокою трагікою, з глибокопережитою досконалістю”.⁵⁷⁾

56) цитат за „Ділом” за 20.9.1924

57) цитат з вирізка газети без зазначення її назви й дати.

Навіть у найлютіших часах расової нетерпимости гітлерівської Німеччини до чужинців — внаслідок якої Руснак був приневолений передчасно покидати мюнхенську оперу — у самостійному концерті нашого співака, літом 1937 р., влаштованому установою „Сила через задоволення”, Руснак — немов на зло цій партійно-урядовій расовій нетерпимості — вставляє у програму свої рідні українські пісні, які фахова критика тоді визнала найкращими, а їх виконання особливо сердечним. Ця характеристика така промовиста, що ми не можемо стриматися не подати її в дослівному перекладі:

„Вечір пісні й арій Рудольфа Герлаха (Ореста Руснака — І. Н.), на жаль, був рівночасно прощальним вечером цього загальнолюбленого дотеперішнього ліричного тенора Баварської Державної Опери в Мюнхені. Цей концерт приніс Рудольфові Герлахові багато слави і мав усі ознаки величавого вечора. Були бурхливі оплески й безчисленні викликування, за тим наддатки, а також багато квітів і подарунків. Співак мав особливо гарний день і втішався правдивими тріумфами. Програма була дуже вміло підібрана. На початку приходила група староіталійських арій, а при кінці Моцарт та новітні італійські й французькі арії, в яких мистець міг розгорнути всю привабливість свого, єдиного в тому роді, голосу, його ясне, мов подих ніжне піано, його чудове мезза voce а також сяючий блиск й пробивна сила його попросту не правдоподібною голосовою гори (“cis”, “d” ітд).

Але таки найкращими були його українські народні пісні, якими Герлах тут немов виливав свою душу із завзяттям палкого кобзаря-оспівувача батьківщини, так про-

сто виливав з глибини душі. Це були чудесні пристрасно створені пісні глибокого змісту й найправдивішої, найчеснішої експресії. Можна б слухати тут цілими годинами українського (в оригіналі: kleinrussischen) бандуриста-співака!..”⁵⁸⁾

Ні! Орест Руснак ніколи не переставав бути українським співаком і ніколи не втрачав духового зв'язку з своїм рідним краєм. Руснак маніфестував це на своїх мистецьких виступах, і німецька публіка була цього свідомою. Німецька фірма виробу фонографічних пластинок у Берліні, „Електрола”, яка в 30-их роках многократно реструвала спів Руснака, у своєму „Основному каталозі” за рік 1939/40, подаючи коротку біографію Руснака, зазначає як місце його народження — Україну, а про мистця каже, що він відразу завоював слухачів Мюнхенської Державної Опері і є її улюбленим тенором.^{58-а} В іншому німецькому творі: Вічні голоси. Малий лексикон співаків, автори Куч і Ріменс знаходять і для Ореста Руснака належне місце. Вони подають його українське походження, а щодо його мистецтва — підкреслюють обдарованість Руснака драматично підвищувати свій теноровий голос, металічно-го блиску, до небувалих висот.^{58-б}

І прирівнювання кенігсбергським рецензентом Руснака до Карузо та називання його „українським Кару-

58) Münchener Konzerte. Liederabend Rudolf Gerlach. (газетний вирізок без назви й дати газети):

58-а) Electrola-Columbia Musikplatten. Hauptkatalog für das Jahr 1939/40, S. 405

58-б) K. J. Kutsch — Leo Riemens: Unvergängliche Stimmen. Kleines Sänglerlexikon, S. 190 ff.

зо" — не видається нам перебільшенням. Це впрочім Руснак доказав своїми співацькими спроможностями впродовж своєї кар'єри. Своїми голосовими й технічно-вокальними спроможностями, під кожним оглядом, Руснак щонайменше дорівнював Карузо. А красою голосу й вільним, нефорсованим виведенням високих тонів і легким переходом у цих тонах від піаніссімо до фортіссімо, й навпаки, Руснак був неперевершеним феноменом, стояв вище Карузо. Але доля судила Руснакові пробиватися в мистецький світ серед особливо важких умовин, а творити мистецтво на чужих не завжди привітних сценах.

2. Перебуваючи весь час чужиною, Руснак все носив тугу в серці за своїми рідними сторонами. І цю свою тугу він виливав рідною піснею з якоюсь особливою сердечністю. Тут його душевне переживання позначається якимось особливим переданням у співі. На це звернули свою увагу й українські музикологи.⁵⁹⁾ „Зокрема в інтерпретації творів української музики Руснак давав новий і поглиблений вокально-виразовий підхід”.⁶⁰⁾

В українській програмі співак виконує українські пісні з особливим відчуттям стилю української пісні й використовує знання і всі свої мистецькі надбання для „піднесення на вищий рівень рис народного стилю”. Його виконання відходять від етнографічного наслідування; він творить свій власний стиль на основі народного та індивідуального мистецтва.⁶¹⁾

59) Роман Савицький: Орест Руснак. (Тенор). „Львівські Вісті” за 21.5.1943

60) В. Витвицький: Музика на Мюнхенських тижнях укр. культури. „Арка” № 5 за 5.1948

61) К. Соколовський: Співець Руснак. „Голос” № 16/1943

Відповідно до тужливих за рідними сторонами настроїв співака, був, здебільше, підібраний і його український репертуар. Руснаків репертуар (український) тематично зв'язаний з рідним краєм, рідними сторонами, лісами, лугами, толоками, тощо. Вистарчить навести, для прикладу, тільки кілька пісень, щоб заілюструвати улюблений Руснаків український репертуар, добір залюбки співаних ним українських пісень: „Черемоше, брате мій” і „Спи дитино моя” — Людкевича, „Ой поля” — Барвінського, „Над Прутом у лузі” — Воробкевича, „Минули літа молодії” — Нижанківського, „Земле моя” — Степового, „Моє село” — Синиці, „Гетьмани, гетьмани”, „Минають дні”, „Ой Дніпре, мій Дніпре”, „Стоять села”, „Гомоніла Україна” — Лисенка (до слів Шевченка), або врешті власної гармонізації (до слів Воробкевича) „Буковино моя мила”, вперше співана в 1951 р. у Мюнхені, на Вечорі для вшанування пам'яті Ю. Федьковича. Коли згадував своє дитинство, то сама душа його співала „Над Прутом у лузі” (над Прутом він побачив світ і провів своє дитинство) та „Буковино моя мила”. Це був улюблений Руснаків репертуар, який немов був співзвучним із його душевними настроями. І нічого дивного, що цей свій улюблений репертуар Руснак співав з великою чутливістю, ніжністю, з особливою експресією, немов виливаючи в цих піснях свою власну тугу, власну душу.

3. У половині 40-вих років стан здоров'я Ореста Руснака став повільно занепадати. Серце почало відмовляти своїй функції. А до того, в останніх часах, добавилася ще хвороба нирок. Після серцевого нападу, підчас концерту в Нойбаєрн, його серце було так ослаб-

лене, що співак вже ніколи після цього не міг задовільно прийти до себе.

Після серцевого нападу в 1916 р. Руснак вже не мав можливості брати участь у постійних виступах мюнхенської опери. Але він не покидає служби для української громади. Він постійно бере участь у програмах українських національних свят та академій і його виступи завжди були прикрасою програми. Час-від-часу дає власні концерти, головню для української публіки, яку дальше чарує своїм співом.

Орест Руснак біля таблиці з оголошенням про його концерт в одному з українських еміграційних осередків — мабуть, з 50-их років.

Хоч у той час стан здоров'я Руснака був незадовільний, він ще в 1948 р. був сповнений оптимізмом, повний віри й надії на кращі часи. У своїх спогодах з того часу він писав: „Вірю, що недалекий той час, коли Орест

Руснак виступить на рідній сцені... на своїй рідній землі."⁶²)

4. З початком 50-тих років прихильники Руснака в Швейцарії приготували окремих радіоконцерт з пластинок вокальних творів у виконанні нашого співака. Переведення цієї радіопередачі, присвяченої Орестові Руснакові, особливо занявся Саша Ланда. З цього приводу Руснак особисто прибув до Швейцарії на стрічу з Ландо. По якомусь часу Ланда передав Руснакові, за посередництвом свого приятеля, музиколога, а зокрема вокальної музики, Горста Вагла з Фрайбургу, всі манускрипти згаданої радіопередачі. Вагл знав Руснака від давніше й високо цинив його голос. Пересилаючи Руснакові передані для нього манускрипти, Вагл використовує нагоду й пише Руснакові окремого листа, в якому дуже тепло висловлюється про Руснакове величне співецьке уміння. Вагл, між іншим, писав: „Я не хотів оминути цієї нагоди, щоб не передати Вам, дорогий пане Герлах-Руснак, вислови моєї найглибшої пошани перед Вашим співацьким знанням. Я не знаю, чи, принагідно Ваших недавніх відвідин у п. Ланди, він мав нагоду й час говорити Вам про працю цілого мого життя, присвячену музиці, а зокрема співу. Сьогодні я бажав би сказати Вам лише стільки: від того часу, як я Вас почув перший раз, підчас моєї тогочасної праці в „Електрола“ — підчас награння Вашого співу, прибіл. в 1931 р. — я зарахував Вас до першорядних міжнародних співаків, а пізніше часто питав себе, чому то всеж таки злс буває зі смаком широкої публіки, яка не вмiла оцінити

62) Орест Руснак: Від комори до опери, стор. 175

Ваші величезні (співацькі) потенції так, як це для знавців є звичайною самозрозумілістю. —

Так як це Ви, з Вашим об'ємистим (широким) баритоновим голосом, брали горою не тільки при forte (це могли й можуть робити також й інші подібні голоси, як: Карузо, Мелхіор, Паттієра, Бієрлінг, Розвінге та інші), але й при ріано, чи пак при переході від грудного через мішані реєстри до голосу в голові — в роді mezza di voce — це є вже особливо величне і дуже рідке досягнення!! Тут майже завжди недописують важкі тенорові голоси, або вони переходять (як Карузо й Мелхіор) на фальцет, який видається бути органічно належним до зовсім іншого голосу. Це є велика, небезпечна скеля для широких важких тенорів: тому навіть, наприклад, розсудний Карузо (за винятком молодих літ, коли він такого голосу зовсім не мав) ніколи в своїйому житті не запускався горою на інший, як грудний голос і з неменшою силою як mf." ⁶³⁾

5. У 1956 р. Руснак рішився відвідати в Торонто свою молодшу дочку, Оксану, дружину відомого українського мистця-маляра М. Дмитренка. Це була Руснакова найбільш улюблена дитина, а тому навіть його лікар, знаючи це, не відважувався відраджувати Руснакові цю подорож, хоч вона була ризиковною для його надщербленого здоров'я. І Руснак приїхав до Америки — немов попрощатися з родиною своєї дочки та з українською еміграцією.

З початком жовтня 1956 р. Руснак прибув до Канади щасливо й без комплікацій. На бажання його друзів

63) Горст Вагл — лист від 25.11.1951 (Манускрипт)

з Канади й Америки, Руснак рішив дати, при цій нагоді, низьку концертів у містах більших українських осередків Канади й ЗСА, як Торонто, Монтреал, Дітройт, Шикаґо й Нью Йорк. Програми його концертів склалися з українських пісень та по-декілька італійських і німецьких. З правила, концерти організували Літературно-мистецькі клуби даних осередків.

Орест Руснак підчас відвідин
свої дочки Оксани Дмитренко у
Торонті, Канада, у листопаді

1956 р.

В Америці — ЗСА й Канаді — земляки, а зокрема його вужчої Батьківщини, приймають свого улюбленого співака сердечно й із захопленням, а Літературно-мистецькі клуби, враз із земляками-буковинцями, вшановують Руснака окрема святичними вечорами.

Фактично ця подорож до Америки підірвала до ос-

танку його здоров'я. Вже в Нью Йорку — останньому місті його турне — перед від'їздом до Європи, стан здоров'я Руснака був такий, що йому важко було перейти пішком один невеличкий квартал. А повернувшись до Європи в травні 1957 р., хвороба так і приковала його до ліжка. Від осені 1958 р. він уже не виходив з помешкання.

Про останні дні й хвилини Руснака довідуємося з листа дружини мистця таке: „Серце Ореста було вже від років ослаблене внаслідок нападу, який трапився йому на одному українському концерті (у таборі Нойбасрн — І. Н.). Вправді, після цього його здоров'я було знову так поправилося, що він навіть відважився у 1956 р. поїхати до Америки. Але ж з Америки повернув мій чоловік до дому поважно хворим. Нездоровий клімат, хвилювання у зв'язку з концертами та солоні їжі доби́ли його. Затим, уже тут вчепилася його вітрова рожа, важка, заразна хвороба. Від листопада 1958 р. він вже не міг вийти з дому. Міг спати тільки в кріслі тому, що в тулубі й ногах почала нагромаджуватися вода. Нирки вже не працювали. Він мусів дотримуватися строгої дієти зовсім без соли й мало зживати плинів. По якомусь часі на натрудоватілих ногах з'явилися тріщини й з них постійно сочилася вода: необхідно було перев'язок. До того добавилися ще сильні болі, які тільки деколи слабшали. Він зносив незрівняні терпіння. Але бували й години, коли він почував себе добре, споживав з приємністю добру страну, ба навіть міг часом підспівувати.

У день його смерті (23.1.) він був в особливо доброму настрою, навіть говорив дотепи до лікаря, який давав йому ін'єкцію на скріплення серця. Коли в обідню

пору повинен був їсти свою м'ясну руляду (завиванець). Він несподівано і цілком спокійно та якось дивно сказав: „Мені дуже крутиться в голові”, і його голова вже так і похилилася вперед. Я направила її і почала говорити до нього, щоб старався глибоко віддихати, але він мене вже не чув. Його віддих ставав чимраз слабшим, а коли 10 хвилин після першої години надійшов мій син, його добре, вірне серце перестало битися.

Моя старша дочка могла — хвала Богу — приїхати з Дрездена. Похорон відбувся величаво й з почестями. На жаль, українців було дуже мало...”⁶⁴).

Прискорено скапували останні роки життя мистця й воно серед великих терпінь і передчасно обірвалося. І 23 січня 1960 р. в обідню пору не стало між живими Ореста Руснака. Перестало битись його все неспокійне, темпераментне, сповнене горячих почувань серце, Велику втрату поніс український народ зі смертю Ореста Руснака, який високо ніс прапор вокального мистецтва й далеко ширив чужиною добре йм'я укр. к у л ь т у р и. Осиротив дружину Єлисавету, дочок: Сузанну, дружину нім. мистця Walter Kainz-а з Дрездена, Оксану, дружину мистця маляра М. Дмитренка, сина Володимира-Вольфганга, баса, оперного співака та внуків: Ореста й Марка Дмитренків.

З смертю Ореста Руснака обірвалося життя людини-мистця, який вмів майстерно висловлювати красою тонів велич людської душі, викривати що в ній є найкраще й найдорощче. Мистець, який втішався в своїй мистецькій кар'єрі блискучими успіхами та найвищими

64) Єлисавета Руснак, лист від 17.2.1960 р.

признаннями, людини, якій доля на її життєвому шляху не поскупила слави, але й не щадила терпіння . . .

Х.

Роглянувши життєвий і мистецький шлях Ореста Руснака, можемо тепер спинитися хоч короткими словами над питанням: у чому лежить велич, значення і неповторність Ореста Руснака, як мистця.

Як ми вже бачили передше, у нашого мистця опріч досконалої вокальної техніки й майстерності поєднання співучости з декламаційністю, Руснак був обдарений кількістю інших прикмет, які, зібрані разом в одній особі, підносили велич майстра.

Вже сама гарна постава й зверхній вигляд співака (високий 1.80 м.) викликали присміне враження при самій його появі. Руснак був обдарений феноменальними голосовими прикметами — рідкісним даром природи. Поминувши особливо милозвучне забарвлення його голосу, взагалі, та його широчезний діапазон, майже неповторною особливістю Руснака була не тільки його голосова гора, але власне спроможність свobodно й легко — не форсовано — орудувати найвищими тонами. „Все й все нас дивує-заскочує, що цей багатирський голос, що здібний передавати найсильніші динамічні підкреслення, має таке правдиве й безпрогалинне легатто і так природно розквітле експресиво та що він у такім досконалім ступні є навіть здатний сильний високий тон стишувати спокійно з упевненим віддыхом, без стрибок і ралтовостей (смикань) аж до п'яніссімо . . .⁶⁵) Так!

65) Александер Беррше, цит. праця

Можність і уміння орудувати високими феноменальними тонами, з особливою динамікою-властивою, у свій час, тільки Руснакові — від херувимського ледво сприймального піаніссімо, з гнучким й легким переходом до повного блиску й свіжості божеського фортіссімо, видержаного на предовгий віддих — це особливість Руснака, на повторення якої треба ждати (не тільки в Україні, але й світовому масштабі) цілі сторіччя. Своім голосовим діапазоном, а зокрема високими тонами й можливістю досконалого орудування ними — Руснак був безконкурентним.⁶⁶⁾

Властивою Руснакові була і „непорочна чистота та прозорість його дикції, гнучкість голосової емісії“, що не затрачується навіть у карколомних висотних фортіссімах.⁶⁷⁾ І дійсно, Руснак — це безстрашний лицар карколомних голосових небезпек, яких він не тільки не лякається, і не обминає, а навпаки, свідомо на них прямує і завжди побідно з них виходить.

Та не тільки в знаменитих голосових прикметах, високій музичності та культурності виконання вежливість мистецтва Руснака. Одним з мотивів великого його успіху був його щирий, незманірований і несфальшований підхід до музичного й драматичного мистецтва. Руснак був мистцем великого вокального й акторського таланту й майстерности. У співі — це справжній „Король Гупул“ вокальної музики. Як актор — Руснак не грав, а жив життям свого героя. Він не тільки відтворював ролю, а переживаючи її ставав співтворцем,

66) Теодор Терен-Юськів, цит. стаття

67) Василь Барнівський: Орест Руснак у Львові. „Краківські Вісті“ №147 за 8.7.1942

співтворчо поглиблював первотвір, надавав йому своєрідного життя. Він займав у цей спосіб безпосереднє відношення до даного твору, відтворюваної ролі. А таке відношення мистця до твору є власне ідеалом мистецтва. До таких мистців належав Руснак. Він бо не лише великий співак, але й мистець великого драматичного таланту. Він артист повний темпераменту й найвощирого творчого переживання.

Але характеристика особистости Руснака була б неповною, якщо ми не згадали б ще одної надзвичайно шляхетної його черти. Він навіть у часах його найбільших тріумфальних успіхів, як оперний співак, у жодній мірі не тратив притаманної йому скромности. І взагалі, він ніколи не старався підносити важливости своєї особи. Відзначався спокійною, лагідною, приязною і милою вдачею в товариському житті. Був „усюди милобачаним у товаристві”.⁶⁸

Оце ті прикмети, що склалися на велич Руснака — людини й мистця.

Мистецька зірка Ореста Руснака від його появи на сцені відразу зас'яла ярким світлом і — як для справжнього мистця — ніколи не заходила за хмари. Вона світила Руснакові на його мистецькому шляху, як рідкій появі, такимже ярким світлом все його життя. Як і життя мистця — вона передчасно склонилася до заходу й нагло обірвалася.

Життя Ореста Руснака, як людини й мистця, барвисте й багатозмістовне. Сьогодні дії його життя чергуюються в нашій уяві немов казкові картини, немов

68) Андрій Палій, цит. стаття

фабуля якогось літературного твору. Так! Характеристична особистість Руснака — людини й мистця — достойна великого полотна мистецького літературного твору, який належно зображував би цього співака — героя.

А тимчасом навіть на звичайне повне й гідне наświetлення його мистецької особистости прийдеться ще ждати . . .

ВІКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

- Василь Барвінський: Орест Руснак у Львові. (Замість музичної рецензії з концерту в дні 3 липня 1942). „Краківські Вісті” № 147 за 8.7.1942
- В. Барвінський: З концертної зали. Орест Руснак. „Краківські Вісті” № 108 за 23.5.1943
- В. Барвінський: З Оперного Театру. Гостинні виступи О. Руснака. „Краківські Вісті” № 117 за 3.6.1943
- В. Барвінський: З Львівського Оперного Театру. „Трубадур” Верді. „Львівські Вісті” за ? 5.1943
- Богос: Хотіла б співати у Львові. „Наші Дні” за серпень 1942
- Бодо: А я все таки жду концерту. „Батьківщина” № 29/1956
- О. Бойків: В річницю офензиви ген. Галлера. „Українське Слово”/ Париж №1069 за 13.5.1962
- Василь Витвицький: Музика на Мюнхонських тижнях української культури. „Арка” II, за травень 1948
- Л. В.: Враження з подорожі за океан. „Шлях Перемоги” за 23.6.1957
- С. Г.: Тяжка втрата (Над свіжою могилою Ореста Руснака). „Молода Україна”/Торонто №69 за березень 1960
- Проф. Юрій Григорійв: Орест Руснак. „Український Самостійник” за 24.7.1955
- Проф. Юрій Григорійв: Цікаве життя, блискучі успіхи, 30 літ праці. Ювілей відомого артиста Ореста Руснака. „Український Робітник” за 25.8.1955
- Д-р Іван Гурко: Як Орест Руснак став славним оперним співаком. Клівленд, 1962. (Рукопис)
- Д-р І. Гурко — листи до І. М. Новосівського з 23.1.1961, і 3.4. 1971, манускрипт
- М. Д.: Дика людина. (З нагоди гостинного концерту оперового співака Ореста Руснака в Торонті. „Гомін України” за 3.11. 1956
- К. Демочко: Мястецька Буковина. Нариси з минулого. Київ: „Мистецтво”, 1968
- Ельге: „Тоска” (Гастроль Руснака). (УРСР — вирізок з газети без зазначення її назви й дати)
- Р. Є.: В 60-річчя Ореста Руснака. „Шлях Перемоги” за 24.7.1955
- З історії одної мистецької карієри. Концерт Руснака в Львові

- 7.5.1931. „Діло” № 84 за 1.5.1931
- Осип Залеський: Орест Руснак. „Овид” №1(12) за січень 1961
- Осип Залеський: Українська бригада в Німецькім Яблоннім. „Свобода” № 121-122 за 3 і 7.7.1970
- Ольга Зацерковна: листи до І. М. Новосівського з 15.2. і 30.3.1963 (Рукописи)
- І. Калічак: Німецьке Яблінне. „Діло” № 203 за 12.9.1929
- о. прот. К. Квасницький: Посмертна згадка. „Український Голос” за 24.2.1960
- Андрій Кігічак: Бували на фронтах веселі моменти. (Спогади „на весело”). „Народна Воля” № 25-26 за 23 і 30.6.1960
- І. І. Компаніць: Становище й боротьба трудящих мас Галичини, Буковини та Закарпаття на початку ХХ ст. (1900-1919). Вид. АН УРСР. Київ, 1960
- Д-р Борис Кудрик: І ще раз Орест Руснак. „Львівські Вісті” за 6.7.1942
- Г. Л.: Концерти Ореста Руснака. „Наші Дні”/Львів за серпень 1942
- Г. Л.: Орест Руснак у Львові. „Львівські Вісті” за 5.7.1942
- Ю. Л.: Урочисті сходи в честь Ю. Федьковича. „Християнський Голос” № 44-45 за 7.11.1954
- Літературно-мистецька Хроніка. Наш славний тенор Орест Руснак в Мессел Голл. „Гомін України” за 30.6.1956
- Наш співак на чужині. „Рідний Край”/Чернівці (вирізок без зазначення дати газети).
- Наші артисти за кордоном. „Діло” за 20.9.1924
- І. Недільський: З концертової салі. Орест Руснак. „Краківські Вісті” № 157 за 19.7.1942
- І. Німчук: Концерт Ореста Руснака. „Діло” 103 за 12.5.1931
- В. Новосадський: „Тоска” в Державній Опері (УРСР). (вирізок без зазначення назви й дати газети)
- Андрій Палій: Вояк української армії, патріот і світової слави співак. Пам’яті Ореста Руснака (1896-1960). „Наша Мета” за 20.2.1960
- С. Пігуляк: Орест Руснак. (Посмертна згадка). „Свобода” № 26 за 9.2.1960
- С. Пігуляк: Юні літа Ореста Руснака. Клівленд, 1961 (Рукопис)

- По Галицькій Землі. Хроніка. (Концерт О. Руснака в Станиславо-ві). „Наші Дні” за серпень 1942
- Антін Рудницький: Українська музика. Історично-критичний огляд. Мюнхен: „Дніпрова Хвиля”, 1963
- Єлисавета Руснак: — лист до інж. І. Жуковського з 27.8.1961 (Рукопис)
- Єлисавета Руснак — лист до д-ра Івана Гурка з 17.2.1960 (Рукопис)
- Орест Руснак: Від комори до опери (автобіографія). „Календар Альманах на Ювілейний 1948 р. Авґсбург-Мюнхен, 1948
- Орест Руснак: Голоси преси про виступи оперового співака О. Руснака (із зазначенням назв німецьких газет, де появилися рецензії на виступи співака). „Діло” № 99 за 7.5.1931
- Орест Руснак: Життєвий шлях українського співака. (Спогади). „Шлях Перемоги” № 47-51 за 24.11, 1.8,15 і 22.12.1957
- Орест Руснак — листи до д-ра І. Гурка з 3.4.1954, 19.8.1954, 26.10.1954, 11.12.1954, 20.7.1955, 9.8.1955, 8.9.1955, 16.8.1956 і з листопада 1956 (без дати), з Торонта, манускрипт, у посіданні автора цієї праці
- Ю(рій) С(ербинюк): Концерт Ореста Руснака в Чернівцях. „Час” № 763 за 10.5.1931
- Р. Савицький: Другий концерт Ореста Руснака. (З концертної зали). „Львівські Вісті” за 1.6.1943
- Р. Савицький: Орест Руснак — тенор. (З концертної зали). „Львівські Вісті” за 21.5.1943
- Василь Сімович: Співай нам, співаче. Спогад про Ореста Руснака. „Краківські Вісті” № 160 за 23.7.1942
- К. Соколовський: Співець Руснак. „Г о л о с” №16/1943
- Теодор Терен-Юськів: Незабутній тенор (Орест Руснак). „Свобода” № 39 за 1.3.1960
- Ю. Ткаченко: Концерт Ореста Руснака. „Вечірня робітничка газета”/УРСР за 12 квітня 1930
- Успіх нашого земляка за кордоном. „Час”/Чернівці за 14.4.1929
- О. Хмурович: Пам’яті Ореста Руснака. „Гомін України” за 6.2.1960
- В. Штелень: Буковинський соловей. „Сучасна Україна” № 8 за 17.4.1960
- Д-р І. С. (Ярема): Співак Дмитро Гнатюк. „Українські Вісті”/Едмонтон, № 39 за 29.9.1962

- Дм. Яремчук: Орест Руснак (1896-1960). „Новий Шлях” № 12 за 8.2.1960
- Дм. Яремчук: Сл. п. Орест Руснак. „Українське Слово”/Париж № 954 за 21.2.1960
- Дм. Яремчук — лист до І. М. Новосівського з 3.4.1971, манускрипт (опріч того багато інших вирізків з різних періодиків українською, німецькою і чеською мовами, без зазначення імені дописувача, назви і дати публікації).
- r b: Tenorkonzert Orest Rusnak. Im Stephaniensaal. "Grazer Tagespost" vom 16.12.1936
- Alexander Bertsche: Wiedersehen mit Gerlach. (Zeitungsausschnitt, Jahr 1939, ohne Anmerkung des Namens und des Datums der Zeitung)
- Der grosse Tenor — Rudolf Gerlach, Stimmen. München,?
- Electrola-Columbia Musikplatten. Hauptkatalog für das Jahr 1933 (sämtliche bis Ende Okt. 1933) erschienenen Electrola und Columbia Musikplatten), 1935, 1936/37, 1937/38, 1938, 1939/40 und alle Nachträge zum Hauptkatalog bis August 1943
- Karl Josef Kutsch — Leo Riemens: Unvergängliche Stimmen. Kleines Sängerlexikon. 2. Auflage. Francke Verlag. Bern-München, 1966
- "La Traviatta". "Münchener Zeitung" vom 27.1.1936
- Orest Rusnak — das Porträt in "Ukraine in Vergangenheit und Gegenwart"/München №4(12) Oktober-Dezember 1954
- Ruvio: Ein Stern erlosch. Erinnerungen aus dem Grazer Theaterleben von damals. "Theaternachrichten"/Graz, Folge 28 vom 26.3.1960
- Stefan Stefanowicz: Das Musikleben in der Bukowina. "Buchenland 150 Jahre Deutschum in der Bukowina". München, 1961, S. 497-507
- Horst Wahl — ein Brief an Orest Rusnak, vom 25.11.1951. Manuskript
- Hans Wamlek: Orest Rusnak singt in Graz./Zeitungsausschnitt, ohne Anmerkung des Namens und des Datums der Zeitung/
- Dr. Wilhelm Zentner: Staatsoper. "Münchener Zeitung" vom 21.6.1937
- Dr. Wilhelm Zentner: Staatsoper — Rudolf Gerlach singt in "Rigoletto". "Münchener Zeitung" vom 24.5.1939

Проф. Інженер Іван Жуковський

ОРЕСТ РУСНАК — ЯК СПІВАК

Ореста Руснака я знав ще з молодечих літ, з перед першої світової війни, ще на Буковині.

Так як водилось скрізь на наших землях, співали всі такі молодики, як Орест Руснак, так звані „добрі співаки”, при різних нагодах, на весіллях, похоронах, студентських та інших сходинах-стрічах, а передусім у наших хорах світських чи церковних і на концертах по містах і провінції.

Чи не вся Руснакова родина, зокрема ж його молодший брат Денис були тими „добрими співаками”, не говорячи вже про нашого Ореста, який під цим оглядом вів у родині чи не перед, бо мав найкращий, а передусім найсильніший голос. Його й часто запрошували на такі різні принагідні, ато й як постійного співака, гиступи як співака або й соліста.

Перша світова війна, коли то Орест став австрійським вояком, а опісля й українська війна, у котрій Руснак брав активну участь як хоружний Української Галицької Армії, чи не найбільше спричинились до того, що він став таким співаком, як про нього я в дальшому писати хочу.

Війна застала Руснака вийти в широкий світ, побачити й пізнати ширші від наших дома горизонти мистецького світу, познайомитись ближче з чужинецькими

співучими колами, та збудила в ньому ту амбіцію, те нестримне, ще в молодечому віці вимріяне бажання, використати свої природні здібності для здобуття того його ідеалу, стати співаком високої кляси.

Це йому вповні й вдалося. Руснак став корифеєм — оперним співаком. Тяжко він боровсь із злою долею та злобними людьми, але таки добивсь свого.

Після довшої перерви я стрінувся із Руснаком у 1920-му році в чеській Празі, де я тоді вчивсь у архітектурному факультеті чеської політехніки і рівночасно брав лекції музики, по диригентурі й композиції, у професорів чеської консерваторії, де вчивсь і Руснак.

Про молодечий вік Руснака, його шкільні, військові, а опісля й часи інтернування у військовому таборі нашої Галицької Армії тощо, я відсилаю читачів до статті цієї нашої публікації пана Д-ра Івана Новосівського — „Життєвий і мистецький шлях Ореста Руснака”.

Ото ж звільнившись із табору, Руснак приїхав до Праги, щоб вчитись співові, поважно вчитись поважному співові, бо він знав і твердо вірив, що має на це всі дані. Він мав тоді дуже гарний, незвичайно сильний і широкого діяпазону голос, вправді ще не школений як слід, але природно великий і приємний.

Після вдачного вступного іспиту до чеської консерваторії, прийняв його в науку тоді дуже відомий професор співу Егон Фукс. Попри різні обов'язкові предмети як теорія музики, гармонія, контрапункт, історія музики і форми, гра на фортепіяні тощо, наш Орест поважно взявсь до співу, ходячи дуже точно на практичні лекції свого професора, що пізніше став йому добрим другом і дорадником.

На прохання Ореста, я часто заходив до нього, або він приходив до мене, і я пригравав йому на фортепіяні до сольфеджій та інших вправ співу, що тривало не раз і по дві години денно.

Після близько одного року, Орест якось жалівсь мені на професора Фукса, що він, мовляв, здається знищив йому голос, заставляючи його весь час співати „меццопіано”, а не так як він привик і може співати. Атже дома, його голос вважавсь таким гарним, не кажучи вже про його силу; від його голосу — як це дома часто казали — „аж гасла лампа”, аж тут тобі співай стиха. Фукс рівно ж заборонив Руснакові співати на будь-яких виступах, без окремого його дозволу та попереднього вишколу співаної речі. А всеж таки Орест слухавсь професора і робив так як було сказано великим знавцем співу.

І ці нарікання проходили швиденько, коли Орест зрозумів і переконавсь, що не в одному громовитому голосі лежить вся його краса, та що ще багато різних інших прекмет голос мусить мати, щоб був він дійсно гарний.

Мало помалу почався дальший період Руснакового навчання, ставлення голосу в різних реєстрах, відділх, вступи й закінчення, зростання й маління сили голосу, наглі високі тони, і т. д., аж у досить короткому часі наш Орест все більше та більше ставав задоволеним своїм професором. Но, а коли він почав вже фразування, а там і співати деякі „арії”, то Орест був навіть гордий, своїм „знаменитим професором”, а професор своїм учнем.

Так поступало те кількалітнє навчання все ближче

та ближче до кінця і врешті увінчується закінченням консерваторійних студій, із „знаменитим” успіхом і чудовою мрією про гарне майбутнє.

Руснак розумів рівно ж дуже добре, що само закінчення консерваторії, хоч би й з найкращим успіхом, хоч би й з найкращими й найліпшими рекомендаціями найкращих її професорів, не дає ще співакові ключа до таких світових оперних сцен як Скала-Міламо, Метрополітен-Нью Йорк, Відень, Берлін та інші, і що ще не одну довгу годинку прийдеться йому наполегливо й пляново працювати над собою, щоб вкінці таки добитись туди, куди перла його мрія.

Він далі працював над вивченням репертуару, він слухав великих і славних співаків світу та вивчав італійську й французьку мови, бо крім своєї матірньої мови знав ще й німецьку та чеську. Без чужомовного репертуару — він знав — він не міг надіятись на такий успіх, про який він мріяв, і який він опісля таки мав.

Хоч вивчання чужих мов і не справляло великих труднощів, то того свого полтавсько-буковинського м'якого „л”, він ніколи, до самої смерті, не позбувся. Йому все „минали літа мольодіі” і все він співав про Буковину, „мій сольодкий краю” (між іншим ця річ його власної композиції). Але це Руснакове м'яке „л” аж ніяк не обезцінювало його співу, а може навіть і надавало йому певної оригінальності, багатьом українцям відомої і приємно прийнятої.

Після ангажаменту з гарними оцінками та припорушеннями в опері в німецькому Кенігсберг-у, Руснак дістається до опер у австрійському Грац-і, потім у Берліні, і вкінці залишається солістом першої класи в опері

в Мюнхен-і, де навіть одержус, той всіми співаками так побажаний, почесний титул „Коморного Співака”, з німецька „Камерзенгер”.

Вже як постійний член мюнхенської опери, Руснак часто виступає „як гість” у головних ролях, на сценах різних міст Європи. Він співає навіть в Україні, де в 1929-му році тодішній нарком освіти УРСР, Скрипник, величаво прийняв та на бенкеті вітав його; Руснака, того хоружного Української Галицької Армії. Значить, що спів був такий, що варто було й „рискнути”.

Руснак ніколи не забував своїєї приналежності до рідної, української нації. Він часто вставляє в репертуар своїх концертів для чужинців наші, українські речі та влаштовує власні концерти для різних скупчень нашої еміграції, співає в пересиленчих українських таборач.

Про його успіхи на різних сценах я подаю в наступному деякі уривки з українських і чужих рецензій з його виступів та оцінки його співу, писані видатними музикантами та знавцями музики. Знаючи Руснака від самого початку його співацької кар'єри аж до її кінця, тобто аж до його смерті, я почувуюсь до певного обов'язку, написати про нього як можна широко й детально. Таке моє твердження, що він був „співачом найвищої, світового мірила, кляси”, та що його ім'я залишиться на завжди як найкраще записане в історії нашої музики та опери, я постараюсь підтвердити спогадами, критиками й рецензіями видатних українських і чужих знавців цього мистецтва.

Він приніс нашій батьківщині багато честі й признання серед фахових своїх і чужих кіл. Признання належить йому передусім тепер, після його смерті, ко-

ли то на речі можемо глянути безпристрастно з дальшої перспективи, зібравши як мога велику кількість оцінок його мистецької особистості.

Руснак мав попри те свос природне обдаровання чудовим голосом та попри беззастережну техніку співання, ще й дуже ніжну мистецьку душу й великий такт та неабияке вміння передавати свої відчуття й переживання на сцені своїм слухачам-публіці.

Спів його героїчних постатей був рішучий і твердий та не менше геройський як і сама вже навіть Руснакова постать на сцені, з її мімікою й акторськими рухами. Його ж любовні пісні ласкають, просять, хлипають і радіють та тріумфують однако сильно своєю співучістю як і грою. Той ніжний подих його „бел канто” часто

Орест Руснак у ролі графа
із „Зачарованого замку” К. Міл-
ликера. Фотознімка з початку
30-их років.

поривав публіку до екстазу. Його вокальне мистецтво нероздільно вирішав й його гру на сцені. Він був справжнім великим оперним співаком. Часто навіть на концертній естраді можна було відчутти в Руснакові великого оперного співака.

Всею душею він любив і рідну свою Україну. Він все влітав у свої концертні програми твори українських композиторів як Миколи Лисенка, Василя Баврінського, Остапа Нижанківського, Станислава Людкевича та багато інших давніших і сучасних композиторів, щоб світ бачив, що і в нас є велика і добра музика. Він як

Орест Руснак концертус в українському таборі переміщених осіб в Ансбаху, Німеччина. Рік 1948. Акомпаньює п-ні Ірина Старосольська.

соліст великих оперних театрів не встидався стати на українській концертній естраді, або, чого я сам був свідком у Байройтському переселенському таборі українців, на концерті влаштовуваному табором, співати разом із хором, хоч мав виконувати тільки сольові партії хоро-вих речей та співати окремі свої сольові точки. Це тра-пилось не тільки у Байройті, але й по інших таборах, як у Ансбах-у, Берхесгаден-і та різних інших.

Не багатьом українським співакам, а може й мист-цям взагалі, судилось таке признання чужинецької кри-тики, яке мав наш Руснак. Хоч лиха доля й примушу-вала його часто вживати в оперних театрах прибраного псевдоніму Рудолф Герлах, то все всім казав і всі зна-ли, що цей Герлах, це українець Руснак, той знамени-тий тенор такогого театру-опери.

Мюнхенський музичний критик Артур Герц при-свячує Руснакові таку згадку: „Бувають голоси, що — здається — не з цього світа, вони ніжні, ледво чутні, з проминаючим віддихом, а коли б окреслити їх краска-ми, то це були краски тих блідих квітів, що вже не ра-діють, що зарані були призначені на загибель, вже як тільки вони народились. Такі голоси зворшують і викли-кають легкі сльози. Знову ж є голоси, що твердо стоять на земному ґрунті, ба ще більше, вони немов виходять з його глибини. Ці голоси пронизують людину, вони мов той суддя, що грозить нам, мов та прасила, та лявіна, той гуркіт грому, що не вливають у серце ні спокою ні надії. А є і такі голоси, що не менш твердо стоять на земному ґрунті, але вони рівно ж і линуть да неба, вони мають земну силу з її розкошами, хоч і несуть в собі ту побідоносну тугу до вершин, і хоч повні земного тепла.

Вони дають спокій і на крилах своїх несуть надію. Це голоси, з котрими ми люди споріднені, з котрими ми хотіли б стати одне. Таким виходить той голос Ореста Руснака."

Чи мало тут сказано? Чи не варто нам гордитись таким нашим співаком, що його так величає та нація, що не завжди і не в усеми прихильна нашим стремлінням, та німецька нація, з її давньою, великою мистецькою культурою?

А те Руснакове, прямо ідеальне творення тонів, його віддих, чи фальцет навіть у найвищих тонах. Хіба вони не чудові? А те його побідоносне високе „ц", ба навіть і „д" з Адамового „Постійон де Лонжімо", що часто зривали публіку до спонтанних овацій, не тільки

Орест Руснак у ролі „Поштільона з Лонжімо"

при відкритій оперній сцені, але й серед філгармонійних концертів? Як прекрасно вдавалось йому те відоме „порт-аменто” з Джорданівського „Каро міо бен”, що його він часто вставляв у свої концертні програми? Або те його м'яке „мецца воче” в усіх реєстрах його вирівняного металічного голосу? Інколи Руснак сам називав себе „ліричним-героїчним” тенором, що з повним правом оправдувала його здібність задоволити, в рівній мірі, вимоги ставлені до лірика як і до драматика співу, хоч вважався він героїчним тенором, з усіми рисами тенора сцени.

Що Руснак вставляє в свій концертний репертуар „арії”, не диво. Це роблять усі видатні співаки, бо арії завжди більше задовільняють вибагливих, з музикою обізнаних слухачів аніж пісні, тощо. Як радо публіка завжди слухає добре заспівану, хоч так часто виконувану, багатьом відому Дон-Жуанівську арію себепевного князя „Ла донна е мобіле” з Верді-го „Ріголетто”?

Руснаків могутній голось, що може видавати найсильніші драматичні акценти, має рівно ж і безвадне „легато”, дуже природньо розвинуте „еспрессіво”, або може стишити в висоті кріпко насаджений тон до заміраючого „піяніссімо”, при певнім, спокійнім віддиху, без скоків чи перерв. Штучні ефекти не мали в Руснака ніколи тої аматорської ціллі, зворушити публіку, що їх часто завважуємо у деяких співаків, як також у деяких диригентів хорového співу. Він був справжнім мистцем сильної чоловічої живучості та сердечної прямоти і завжди дотримувався того бажання „тільки співати” про все. Це його бажання могли уважні слухачі не тільки побачити в його очах, чи в його міміці, але могли й по-

чути в кожному звуці його співу італійської техніки, у співі повного, все оправданого, вміло переданого будьто наростання, будьто маління сили голосу, або трелів, при майстерно опанованим віддиху. Своїм співом, а не менше і грою, він умів викликати у слухачів переживання великої радості або гіркою болю, того їхнього співпереживання його ролі на сцені. Не мусіла це обов'язково бути опера! Як прекрасно передавав він ролю принца Су-Сонга в Легаровій опереті „Країна Сміху“!

Орест Руснак у ролі Турідо з опери "Cavaleria rusticana"

Коли додати до всіх цих мною тут згаданих, прикмет його співу ще нашим композитором Василем Барвінським так виразно підкреслену його „непорочну чистоту та прозорість його дикції, гнучкість голосової емісії...”,

то образ нашого великого мистця співу стає нам безсумнівно ясним і без застережень.

Крім цих моїх оцінок нашого земляка, я подам у наступному ще й оцінки, критики та репортажі, написані передусім нашими, а там і чужими видатними знавцями цього мистецтва.

І так пишуть:

Василь Барвінський

„Орест Руснак у Львові”

„Краківські Вісті”, 8 липня 1942 р., ч. 147(594) стор. 5 і 6.

(Замість музичної рецензії з концерту в дні 3 липня 1942)

Мушу признатися, що мені важко реферувати про перший концерт нашого співака, що відбувся 3. липня ц. р. в салі Інституту Народної Творчості, виключно з точки погляду музичного рецензента. Признаючи, що концерт цей своїм мистецьким рівнем висунувся на визначно передове місце в цьогорічному музичному сезоні у Львові, слід відмітити у цій музичній „події дня” ще й інший, незвичайно важливий для нас і для самого співака момент: Оце дорогий наш земляк, якому доля присудила віддавати свої мистецькі сили не на своїй рідній сцені, прибув до нас, щоб після майже десятирічної перерви відновити знову душевний, психічний звязок з рідним краєм, рідною суспільністю. Недвозначно ствердила це й програма концерту, з найбагатшим відділом творів українських композиторів, між якими найсильніше заступлені були саме твори славетного батька нашої музики, Миколи Лисенка, що його пам’ять у сторіччя з дня народження святкує українське громадян-

ство не тільки відбутими концертами-академіями та виставою, але теж конкурсом хорів по цілім краю, що проходять з незвичайним духовим піднесенням та завершиться збірною народною маніфестацією нашого хорового мистецтва у Львові. І цей психічний момент, ця атмосфера, в якій серця слухачів і нашого славного мистця забили якимись словами, що не даються охопити спільним ритмом, заважили найбільш на характері та змісті тих прекрасних вражіннь, які єднали в одно виконавця й аудиторію, що впродовж тих двох годин казали нам забути на ті сповнені болем і терпінням переживання, зв'язані з тими важливими світовими подіями, в яких перероджується сьогодні ціле людство.

Програма цього вечора складалася з трьох частин: старовинних арій (якими розпочавсь концерт), та більш новітніх оперних арій, розмежованих піснями українських композиторів. Зразу ствердити треба, що наш співак — це „пар ексселанс” оперний артист сучасного поколю. З причини важливої перешкоди я не міг бути приявним на першій частині програми. Але як я чув від авторитетних слухачів та й на основі дальших моїх вражень, можна б відмітити, що в більш статичному, так сказати б, характері музики старовинних арій Гендля, Перголессі чи інших наш артист почувас себе найліпше. Очевидно, це слід би відмітити хіба тільки до інтерпретації, бо ж про технічну сторінку такого мистця вокальної техніки не доводиться тратити багато слів. Це співак з першорядними голосовими прикметами, з рідко широким вокальним діяпазоном від найнижчого голосового регістру до феноменального, повного свіжости та блиску високого „д” в горі. Динамічна скаля

Його голосу розтягається від етеричного „п'яніссіма" чи „мецца воче" до могутнього, видержливого на предовгий віддих „форте". Непорочна чистота та прозорість його дикції, гнучкість голосової емісії не затрачуються навіть у карколомних, чи пак „голосоломних" проблемах вокальної техніки.

Велике зворушення та захоплення у слухачів викликало передусім виконання українського відділу програми . . .

Мої завваги зовсім не знижують великого формату Ореста Рснака як співака, коли я скажу, що всі голосові та виразові його прикмети найшли повністю, всестороннє та блискуче виявлення щойно в третій частині програми, в оперних аріях Пуччіні, Фльотова, Верді, Бізе та наддаткових аріях, Адама й інших. На очах слухачів концертна естрада перемінювалася тут просто в оперну сцену із сугерованими її атрибутами — декорацій, костюмів і загалом оперної атмосфери! Співак-виконавець та актор, вираз звуку, міміка, жестикуляція зливались тут в таку ідеально-гармонійно та одноцільно споену синтезу, що мимохіть у кожного слухача витворювалось гаряче, невідкличне бажання побачити нашого артиста на оперній сцені, для якої він предестинований не тільки з огляду на вище наведені голосові вальори, але й на першорядну акторську апаріцію. Яка шкода, що в цьому саме часі, наш оперний театр перервав свою діяльність добре заслуженим відпочинком.

Висловлюючи оце гаряче бажання усіх слухачів, витасмо нашого дорогого земляка і гостя на нашій рідній землі щирим українським серцем, гарячими почуваннями та бажаємо, щоб ті безпосередні вияви захоплен-

ня й одушевлення слухачів були тією міцною ниткою, що й на віддаль на чужині звязуватиме нерозривно мистця з його рідною суспільністю й рідною атмосферою і тим краще допоможе йому нести славу українського імени між чужими.

**

Др. Борис Кудрик

„І ще раз Орест Руснак”

Львівські Вісті, 6 липня 1942 р.

Коли в попередньому числі нашого щоденника появилась рецензія про нашого славного співака з під пера особи, що була на першому концерті, (п'ятниця 3 ц. м.) мені довелося бути на другому концерті, що відбувся в тій самій залі КІНТ, по тій самій програмі й навіть з тими самими наддатками на кінці.

Ще кільканадцять літ тому виступив наш знаменитий тенор у залі тутешнього Музичного Товариства ім. Лисенка, і вже тоді ствердив я факт, що він єдиний з наших українських тенорів має цивільну відвагу співати старих клясиків, арію Моцартового „Дон Жуана” й арію котрогось із французьких оперистів початку ХІХ. ст.). Бо ж у наших нервових, машинових часах, широкий загал жадає від музики вже не спокійного скупчення й піднесення духа, а наркотику для затупілих нервів. А оце тепер, у воєнні часи, наш артист кладе на початок програми аж три цілковито незнані арії Гендля — прошу, контрапункт, майже стиль ораторії! Арія ля-мажор (туга за лісами рідних сторін) з опери „Зевес”, арія сі-бемоль-мажор (в тексті мова теж про природу) з опери „Семеле”, арія мі-мінор (більш драматичного характеру) з опери „Адаміс”, усе співане стриманим,

що так скажу, мідьоритним тоном — і ще Глюківська сольмінорна арія з „Париса й Гелени”, що в ній зрештою часто в Глюка, під патетичним костюмом вісімнадцяти-столітського гелленізму починає ворухитись щось наче далекий — далекий... Шуберт! Но і псевдо-Перголезієва „Ніна” та псевдо-Джорданієві „О скарбе мій” (і це вже старовині речі). До старовини, чи точніше скажем, бідермаєру, звернувся знов наш артист — після цілого довгого відділу українських пісень та кількох новітніх оперних арій — в арії Ляйонела фа-мажор з „Марти” Фльотова, відспівав (у наддатках) в арії Шаплю сольмажор з „Поштиліона з Льонжюмо” Адама. І як у Гендла та Глюку віддав він пастелевий, спокійний кольорит бароково-рококового світу, розмріяного в образках античної мітології, так арією з „Марти” розкрив нам погідну романтику старовіденьських побутових кольорових штихів 1840-вих років або оповідань Штіфтера й потрохи Дікенса, знову ж арією з „Поштиліона”, пере-ніс нас зовсім у той Париж 1830-тих років, що з насолодою тонує ущерть у граціозних танкових вихилясах Грізі чи Таліоні та в романтиці богемського Монтмартру.

Та звісно, правдивий артист, у кожному жанрі артист. Так рівно ж з любов’ю й відчуттям виконав він обширну українську частину програми. Чи це було Барвінського „Ой поля”, після виконання якого слідувала овація для привяного на залі автора, й настроєво споріднене „Спи дитинко моя” Людкевича, чи О. Нижанківського „Минули літа молодії”, чи з огляду на пору, з особливим пієтизмом виконані Лисенківські „Минають дні”, „За думою дума”, „Ой Дніпре”, „Гомоніла Україна” й каватіна Андрія ля-бемоль-мажор з „Тараса Буль-

би", чи вкінці (в наддатках) зі справжнім здоровим „комарівсько-зизівським” гумором виконана пісня Лопатинського „Як я був молодий” — всюди тут артист найшовся на своєму місці. І коли в такій великій мірі показав себе запаленим виконавцем старовини — тепер цікаво було би почути в його виконанні старогалицькі твори: Вербицького, Матюка (навіть зі співогор) чи аранжовані прим. Людкевичом анонімні старогалицькі пісні.

На кінець ішли оперні арії — ще одна низка самих лаврових листків. Арія Рудольфа ре-бемоль-мажор із „Богемі” Пуччіні та (в наддотках) арія Каварадоссія фа-мажор з його ж „Тоски”, — Вердія романс Радамеса з „Аїди”, арія Манріка фа-мінор з 3-тої дії „Трубадура” та (в наддатках) балляда князя з „Ріголетта”, — Бізета арія про квітку з „Кармен”. Про арію „Марти” й наддаткову арію з „Поштиліона” була вже вище мова.

**
*

Іван Недільський

„З концертової салі”

„Орест Руснак”

„Краківські Вісті” № 157(601) за 19.7.1942

До великих успіхів нашого визначного співака, тенора Мюнхенської опери, Ореста Руснака, прибав ще один лавр, концерти цього артиста в Станиславіві, 8-го й 12-го липня ц. р. Зацікавлення концертами було дуже велике. Станиславів не мав ще змоги почути цього артиста, дарма що кілька років тому назад співак гостював у Галичині та концертував у Львові. А зацікавлення було справді оправдане, перед нами з’явивсь артист європейської міри з незвичайно широким та культурним

голосовим матеріалом, великим драматичним талантом, повний темпераменту та творчого переживання, мистець, що певно і сміло почувасться у відтворюванні всіх родів вокального мистецтва, від старих майстрів почавши, а на оперній ділянці скінчивши. Ціла обильна і різноманітна програма того вечора, що охоплювала стилі і жанри різних композиторів і віків, вийшла у виконанні нашого концертанта під кожним оглядом по мистецьки. Спеціально тепло зустрічало станиславівське громадянство виконання пісень українських композиторів, нагороджуючи виконавця бурєю грімких оплесків та китицями квітів.

Якби не поліційна година, було б може довелось артистові виконувати ще більше наддатків перед розентузязмованою публікою, що, не зважаючи на душний липневий вечір, довго не хотіла опустити салю та насолоджувалася чаром його великого прекрасного голосу. Знана вже зі своїх естрадних та радієвних виступів п. Марія Роговська, оказалась як акомпаніятор, знаменитою партнеркою знаменитого співака. На другому вечорі акомпаніював пан Сапрун.

**
**

Роман Савицький
„З концертної зали”
„Орест Руснак (Тенор)”
Львівські Вісті, 21.травня 1943 р.

На понедільковому виступі Ореста Руснака можна було переконатись, яким великим непорозумінням було давати минулого року концерт того знаменитого співака в залі Інституту Народної Творчости. Заля Вели-

кого Театру — це одиноко-відповідні рямці для Руснака, для його могутньої експресії вислову, для свободи і ширини його музичної виразовості і врешті для самої його появи, що не терпить малої клітки, а потребує великого простору, щоб почувати себе добре і свobodно. Сам голос Руснака, хоч, як відомо, заля театру неакустична, звучить у ній повніше і рівніше, як у меншому приміщенні.

Орест Руснак, якого велизечний успіх на львівській (і без сумніву теж на заграничних) естраді являється наслідком щирого, несфальшованого і не зманірованого підходу до музичного мистецтва, є передусім справжнім мұзиком у найкращому розумінні того слова. Його мистецтво полягає на тім, що він не лише зразковий відтворець думки композитора, але також просто співтворець кожного твору зі свого репертуару. Це його безпосереднє відношення до виконуваної речі, ця незвичайна щирість вислову, що все в простій лінії трапляє і переконує слухача, являються найвищим ідеалом відтворчого мистецтва. Коли ж до цих доходить ще високий технічний рівень, повне опанування діючого апарату з ідеальною дикцією і непорочно чистою інтонацією, — то в сумі одержимо мистецтво Ореста Руснака і зрозуміємо причину його великих успіхів.

Коли б насувалася нам думка, що Руснак кращий виконавець оперних арій, як пісень камерного стилю, то по уважному прослуханню цілої програми концерту приходимо до висновку, що соліст не лише має відповідне розуміння і підхід до камерного, більш ліричного, але й знаходить завжди у своїх численних відтворчих засобах щось, що добре характеризує пісню. Ба, навіть

часом з дрібної, ліричної пісні, добираючись до її найглибшого нутра, робить твір повний експресії і щирих переживань, не поминаючи його загального ліричного забарвлення (Як почувеш в ночі — Січинського).

Перебуваючи весь час між чужими, Руснак відчуває велику тугу за своїм рідним краєм, за його чудовою природою і його великою трагедією. Це ж не випадок, що в програмі концерту знайшлися такі пісні, як „Ой поля” — Барвінського, „Спи дитинко моя”, „Черемоше брате мій” — Людкевича, „Земле моя” — Степового, і „Моє село” — Сениці. Знаменитим і зразковим виконанням цих пісень, звязаних тематично з нашим краєм, Руснак признавсь до того, чим наповнена його щира українська душа. А Лисенка „Садок вишневий коло хати” (в цій пісні співак піднісся до вершин відтворчого мистецтва), фрагмент з кантати „Радуйся ниво”, „Гетьмани”, „Ой Дніпре” (бісоване), чи це не ентузіязми для рідної природи й історії? Малим діссонансом в стилі української частини була пісня Хоткевича „Вівери мemento”, вибрана солістом мабуть тільки для ефективного закінчення першої частини концерту. В третій частині програми дав Руснак зразки оперних арій Моцарта, Вагнера, Буцці Печчія і Понкієлі.

Тут серед тематичної стилєвої різноманітності показав себе Руснак як першорядний інтерпретатор західних композиторів. Нічого дивного, що захоплена публіка настирливо домагалась додатків, яких соліст не покупив.

Руснак справедливо ділився успіхом з своєю партнеркою п. Марією Роговською, яка старалася всіма своїми засобами дотриматися чуттєво до програми і яка була дуже добрим співвиконанцем західно-європейських композиторів.

Хоч наш, всім відомий вчений, професор Василь Сімович і не професійний музикант, а видатний українець, то все ж таки мені хочеться, а може це й мій обов'язок, подати тут кілька уривків з його „Спогаду про Руснака” — „Співай нам співаче”, написаного в Краківських Вістях дня 23 липня 1912 р. Атже професор Сімович був Руснаковим вчителем в чернівецькій учительській семінарії, ще перед першою світовою війною, та з певною гордістю написав про свого славного учня досить довгу статтю.

Він пише так:

„Прогули Руснакові концерти, громада трохи заспокоїлась. А то яких два тижні тільки й розмов про „його чудову інтерпретацію”, про „рухи, міміку, волосся”, одним словом — захоплення без краю!

І правду сказати, захоплюватись було чим. Бо і постава цікава, і інтерпретація гарна, і міміка не-аби-яка, а голос! Про це нічого вже й говорити: і гарний, і чистий, і мелодійний, і зовсім не старий, хоч декому могло видиватись, що наш артист не з молодих...!

Прогули концерти, громада заспокоїлась, а проте й досі у вухах дзвенить його оригінальне середнє буковинське „л”, до якого не звикли галичани і яке схоплюють як м'яке й дивуються, як можна вимовляти слово „Гомоніла”, слово „лепта”, щось наче „лепта” і т. д. . . ?”

До дальшої частини, продовження цієї рецензії професора Сімовича про нашого мистця, яка відноситься вже більше до біографії, до мовного вияснення цього Руснакового м'якого „л” і т. д., а не до стисло фахової,

з мистецького боку, оцінки його співацьких вальорів, тощо, я відсилаю читачів до окремого відступу статті цієї публікації, пера Др-а Івана Новосівського „Життєвий і мистецький шлях Ореста Руснака”.

**

*

В 1929-му році запропоновано було Руснакові виїхати в мистецьке турне в Україну, з тим, щоб він пізніше там може й залишивсь. Руснак на Україну й поїхав, але на стале проживання під большевицьким режимом він не погодивсь. Українське населення, як це оповідала Руснакова дружина, і як це потвердив та дуже ясно описав директор наших театрів Йосип Гірняк у статті нашої публікації „Гостинний виступ Ореста Руснака на Україні”, радо вітало їх обоїх, а зокрема його як співака. Він виступав з концертами в кількох містах України, як Київ, Харків, Одеса, Дніпропетровськ, Запоріжжя. Пізнавши правду про підсовєтське життя українців, Руснак, на пропозицію тодішнього комісара освіти УРСР, Скрипника, залишитись в Україні, відмовивсь кажучи: „Пане міністре! Я з радоді душі лишився б тут, але тимчасом це ще не можливе...”!

З тамошніх рецензій його концертів я подам тут деякі цікавіші уривки з них:

З Харкова: „Вечірня робітничка газета” від 12.1.1930.

„Заходами радянської влади чимало зроблено в напрямку ознайомлення із діячами культури й мистецтва Західньої України. На музичній ділянці ми мали низку виступів галицьких музик, як — от: композитор Василь Барвінський, піяністка Любка Колеса, віолончеліст Березницький. Цього року запрошено на професора хар-

ківського Муз. Драм. Інституту композитора Лиска, а 10. квітня відбувся перший концерт відомого українського співака Західньої України, нині артиста Берлінського опери, Ореста Руснака.

Артист виступив з програмою, що її становили кілька видатних оперних арій із „Фаворитки”, „Манон”, „Дон Жуан”, „Ріголетто”, „Африканки”, „Аїди” та солоспіви кампозиторів з Наддніпрянщини (Лисенко, Стеценко, Степовий) та Наддністрівщини (Людкевич, Ніжанківський й інші).

У співака — м'якого тембру ліричний тенор, що завдяки широкому діяпазону й яскравим та вільним горішнім звукам, дає змогу співакові вільно витримувати й теситуру драматичного тенора (на пр. в арії Радамеса). Особливо визначається співець доброю вокальною технікою, набутою ним в Італії, та високою музичністю й культурністю виконання. Навіть, у немолодий віком і заспіваний програм, співець зумів внести чимало свіжости щодо інтерпретації й фразування, як і майстерности суто-вокальної техніки (добре фінірування звуку й „піяно”, наряд із красивим звучним „форте”, на горішніх звуках), ружливість, музичну виправданість подання колоратурних моментів, виразна дикція, вміння поєднати співучість із деклямаційністю тощо”.

Підписано: Ю. Ткаченко.

При цій рецензії подано й фотографію Руснака.

**
*

Та інша рецензія:

„Тоска” (Гастроль Руснака)

„В державопері відновили „Тоску” Пуччіні, з Орес-

том Руснаком в ролі Каварадосі. „Тоска” зі своїм згущеним мелодраматизмом сумного сюжету й майже трагічним героїзмом головних сценічних ролей і ситуацій завжди була приваблива для акторського виконання. „Тоску” можна не лише співати, але й грати. І якщо відняти присмак католицько-театральної містики, (а також і в музиці), і надто безпросвітну мелодраматичну похмурість, то історія гарячої любови артистки, загибелі художника-громадянина й нечуваної жорсткості королевського сатрапа може ще в сильному виконанні хвилювати і викликати гнівну реакцію.

Музика „Тоски” не так характерна для Пуччіні, як інші його опери, вона якось менше цінна, більше розірвана. У ній є драматичне життя, гостре підкреслювання драматичних ситуацій, вона ефектна й моментами напружено лірична (арія Каварадосі, арія Тоски), але, звичайно, не глибока і місцями навіть тривіальна.

В опері вдало розподілились партії і щодо виконання. „Тоска” пройшла дуже вдало.

Палкість, схвільованість Каварадосі, його мужність чесного громадянина, патос його передсмертної туги за життям, щиро й театрально передав Руснак. Виявилася прекрасна культура, музичність, виразність фразування, красивий звук, прекрасні верхи. Докладніші риси Руснака, як співака, ми висвітлюємо після його концерту”.

Підписано: Ельге.

**

Ще одна рецензія „Тоска” в державній опері”, за підписом Б. Новосадського, спочатку довго описує ха-

рактер Пуччінівських опер та його музики взагалі, а оркестрування зокрема, а на прикінці дає таку оцінку Руснакового виступу в державній опері в Харкові:

„Щодо художнього вражіння від постанови „Тоски” в державопері, то воно досить задовільне, хоч у музичному оформленні „Тоски” не так багато було нюансування. Увага глядача зосередилась на виконавцеві партії Каварадоссі (українець-німецький актор), Руснакові (тенор). Руснак хорошої музичної культури та вокальної школи, що чудово володіє своїми вокальними даними. До того ж Руснак не абиякий актор. Успіх Руснака поділяли артисти Гужова (Тоска) й Буднавич (Скарпія). Диригент Маргулян, що помітно кохається в Пуччінісвих партитурах, провів оперу досвідченою рукою.”

**
*

Як останню українську рецензію про Руснаків спів (хоч є їх ще велика кількість у різних наших газетах і журналах), я подаю цю згадку про нього з пера нашого буковинця Юдія Сербинюка, в чернівецькій газеті „Час”, від 10-го травня 1931. року, під заголовком „Концерт Ореста Руснака в Чернівцях”.

„Приїзд Ореста Руснака до Чернівців випередила його добра слава й його співацькі тріумфи за кордоном.

Приповідка „Ніхто не є пророком у своїй вітчизні” тут не справдилася. На концерт Руснака прибули земляки навіть із глухих закутків провінції, а про місцеву інтелігенцію й міщанство не говорити. Недурно назвала одна з німецьких газет, що це був український концерт, хоч заслуговував на те, щоб був черновецький.

Хто не був на концерті, то не зробив кривди співа-

кові, але собі самому. Бо Руснак співав дійсно як соловій. Його милозвучний, м'який, приємний, а при тім широкого діапазону голос, чарував публику. Все одно чи в незрівняно-відспіваній українській пісні, чи в оперових аріях.

Буря оплесків за кожним кусником змагалася і перейшла вкінці в гураган, у національну маніфестацію. Захоплена була не тільки молодь, але й 70-літні старики відмолодніли й не шкодували оплесків мистцеві.

Публика вийшла з себе. Усіх наддатків було замало. Посипались вінці й квіти з бурними окликами „Слава”.

Супроводила його спів пані Галя Василяшко майстерно й дискретно. Триумф Ореста Руснака був зарозом надгородою й пані Василяшко.

По концерті зійшлися знакомі й обожателі співака на спільну вечеру в „Німецькім Домі” й у веселій гутірці провели незабутній вечір.

„До побачення на другий рік” були останні слова Орестові Руснакові.”

**
*

Примітка:

Тексти й ортографію всіх повище поданих українських газетних рецензій передано тут так, як вони були написані в оригіналі.

**
*

Після цих українських рецензій і спогадів про Ореста Руснака, я в наступному подаю ще декілька перекладів з німецьких рецензій про нього. Не можу я подати тут навіть половини з них, бо є їх велика сила. Перед-

усім я подам такі спогади про нього, де яскраво показані фахові мистецькі оцінки його співу та акторських здібностей, оцінки чужинців, більшістю німців, бо після того як мусів він покидати рідний край, йому найдовше й приходилось жити в Німеччині. Це все фахівці, мистецькі критики й рецензенти, що вважали Руснака великим мистцем, що навіть — так би мовити — обожали його спів.

І так: В газеті „Міттаг“, від дня 26. вересня 1928. року, з австрійського міста Грац, де Руснак був ангажований до опери, в якій пробув три роки, написав відомий рецензент Д-р Вільгельм Центнер, під заголовком „Грацські Сцени“ — „Богема з Орестом Руснаком“ таке:

„Гостинний виступ пана Ореста Руснака-Герлаха (Мюнхен) мав для суботної вистви „Богема“ спеціально притягальну силу. Живуча, соняшна люб'язність мистця поділяла на публіку захоплюючою силою. Відчувався в ньому поет Рудольф, той богем. Своєрідність його ліричного тенорового голосу, що в ньому є стільки тепла і щирости, надається незвичайно для тих запашних, коливних „легато закрутів“ та його дзвінкого, немов у повітрі повислого „піяніссіма“. А тому то й те його по мистецьки заспіване милозвучне „ц“ не було жодним показовим теноровим фокусом, а справжнім, квітами овіяним, поетично відчутим оповіданням. Тимто й понятне те вражіння на залі, ті безконечні аплодисменти, що вкінці сходили в спонтанну бурю захоплення публіки. Не менше приманчиво вийшли ті гарні „гес-дур“ кантилени з прощання з Мімі. А до того та зворушлива гра в трагічних сценах, що давала таке знамените доповнення до всієї гармонічної цілости...”

*
*

Треба ще відмітити, що в дальшому вживане прізвище нашого мистця „Рудольф Герлах“, чи „Герлах-Руснак“, це Руснакове мистецьке псевдо, взяте з дівочого прізвища його дружини Лізи Герлах.

*
*

Подаю дальше переклад з статті, написаної в газеті „Мюнхенер Тагблат“, з дня 21-го травня 1937. року, написаної тим самим мюнхенським музичним рецензентом, Др. Вілгельмом Центнером, в часі, коли Руснак відходив з мюнхенської опери.

Після кількох коротких оцінок інших виконавців останньої постановки Верді-го опери „Трубадур“, він про Руснака лише так:

„Рудольф Герлах співав „Манріка“. Якийсь прощальний настрій панував кругом. При блискучому голосі й повною темпераменту грою він показав, у спектрі всіх тих своїх якостей, що, при обосторонній сердечності, так зблизили мистця з мюнхенськими приятелями опери — кого ми втратимо, якщо він справді мав би відійти від нас.

Мюнхенець любить Рудолфа Герлаха не лише за його знані голосові вартості як незрівняльна висота голосу, його гнучке „мецца воче“, його зростаюча сила голосу, тощо. Він любить його як ту повну людину, як мистця, яким він показав себе у своїх ролях. Він відчуває, що Герлахів спів не є єдино механічною функцією його голосових органів, але що це є ще й справою серця та темпераменту. Він бачить у ньому ще й того рятівника, що допоміжно вскакував у програму не одно-

то вечора, що мусів би не відбутися. Він ніколи не відмовлявся від цього. Він вдячний йому ще й за ту його справжню готовість — дати з себе найкраще й останнє. Ось так ми бачили цього вечора, як Герлах — на все повторні виклики — аж чотири рази мусів співати стретту „Палке полумя”, і все з палким темпераментом! Невже мусить той так сильний зв'язок, оснований на сердечній прихильності, справді розірватись?

Говорячи в імени багатьох приятелів опери, я висловлюю їхнє гаряче бажання, знайти — навіть в останній годині — можливість, залишити нам цього улюбленого мистця при нашій опері, в якій би то не було форми”.

**

І знову ж, з пера того самого мистецького критика, стаття в „Мюнхенер Цайтунг”, від 24-го травня 1939 року:

„Державна опера: Рудолф Герлах співає в Ріголетто”.

„Кого мюнхенець раз включив у своє серце, того він і кріпко держить у ньому. Цей щасливий доказ пережив і бувший член нашої державної опери Рудолф Герлах, що співав, як гість, арію князя в Верді-го „Ріголетто”.

Якось випадково, це була та сама партія, якою колись мистець так захопив приятелів опери, на першій його виступі свого мюнхенського ангажаменту. Як і колись, так і тепер він очарував блиском і силою його незвичайної висоти тону, тим захоплюючим все зростаючим звуком та своїм легким „мецца воче”.

Це в Герлаха не віртуозні ефекти на котрих він осно-

вує свій успіх, це із серечно-гарячим темпераментом цього мистця, дзвенить і хвилює вся істота. Вже після першої відслони публіка грімко вітала Герлаха, а часті спонтанні вибухи захоплення супроводили мистця через цілий вечір, — навіть при відслоненій сцені. За таких умов варто було б розважити, чи не можна було б дати тим вірним друзям мистця ту радість частішого побачення.

Я пригадую собі лише останній концерт Герлаха, в програмі організації „Сила почерез радість”. Нігде не можна було виразніше побачити загальну прихильність до мистця, як у тій у щерть заповненій залі, де публіка не могла достатньо наслухатись Герлахового мистецтва. А чи було воно інакше в „Ріголетто”?

**
*

В журналі „Грац-ської театральної спільноти” — „Театер-Нахріхтен”, від 26-го березня 1960 року появилась під заголовком „Погасла зірка” така редакційна стаття:

Ім'я одного співака, якого зірка незвичайно ясно сіяла на грацському горизонті, в кінці двадцятих і на початку тридцятих років, напевно залишилось в пам'яті, передусім, старшої генерації відвідувачів опери. Говоримо про Ореста Руснака, (таке його прізвище було в статті й подане — моя примітка), що тоді полонив серця безлічі людей не тільки своїм чудовим голосом, своєю виразистою, прямо з серця виходячою грою та привабною постаттю. Він здобув собі багато, так багато приятелів у Грацу, ще й своїм люб'язним еством та прямим характером.

Орест Руснак народився в Україні як син священика. (Це мала неточність, бо Руснаків батько був дяком — моя примітка). У місті Терезин, яке пізніше зазнало досить сумну славу, (тут був за влади Гітлера жорсткий концтабір — моя примітка) відкрито його незвичайний талант, а згодом він вивчавсь співові на чеській мові. Той факт, що народжений українець, помимо мовних труднощів у співанні німецьких текстів, вив'язувався із своїх чито співаних, чито акторських роль так майстерно та здобув собі серця Грацу буквально штурмом, добре пригадують собі багато вірних відвідувачів опери ще й сьогодні. Руснаків репертуар був без краю широкий і було б задовго вичислювати його ще й тут.

Його блискучий тенор, в парі з акторським творенням персонажів, у таких ролях як „Батерфлай“, „Трубадур“, „Ріголетто“, „Марта“, „Тоска“, „Богема“, „Африканка“ а передусім його „Постійон де Лонжімо“, стали просто незабутніми переживаннями.

До цього треба б ще додати, що Руснак прийшов до нас у незвичайно щасливому часі грацького оперного життя — за інтенданта Кнюпфера. Здається, що — так вважають багато його приятелів — опісля не було вже ніколи такого музичного й театрального захоплення, як це було в ті роки. В ті часи було стільки тих — просто — обожателів, а передусім обожательок Руснака, що довгі, довгі години вистоювали в черзі, ба навіть на дзигликах висиджували перед театальною касою, аби лише — ще завчасу — захопити квитка на Руснакову виставу. А що ж та стояча публіка, що вважалась постійною публікою? А якщо колись забракло когось із тих друзів — може ізза хвороби, а може ізза іншої ва-

жливої перешкоди — то зараз чути було нарікання: „А де ж сьогодні тітка Рюп? Де вони, де вони всі, куди вони...?”

А коли, після трьох років шумних успіхів, Орест Руснак покидав грацьську оперну сцену, то на останньому його виступі посипавсь на нього справжній дощ квітів, у партері його друзі вимахували хустинками, а він — був до глибини душі зворушений такою прихильністю. Руснака, що пізніше ще гостував у Грацу, будьто в опері, а будьто приїздив з концертом, всі незмірно любили, любили його самого, його дружину Лізу та всю його сім'ю. Їх вважали немов частиною міста Грац.”

Стільки з тої статті.

**
*

Від себе самого я про Руснака ще коротко скажу таке:

Він мав Богом обдарований теноровий голос найсолодшого чару, промінюючої висоти та незвичайної сили. Висота його тонів і їх насадження були єдино гарні, його „мецца воче” просто чарувало своїм хвилюючим спокоєм і рівністю, а його буревійний темперамент поривав публіку до екстазу. Його ніжне „піяно”, великий віддих і зростаюча сила звуку були тими, кожному з його слухачів так відомими і всіми признаними ознаками його великого органу, зокрема підкреслюючи ту його небувалу висоту тону, те його високе „д”, що в співаків так рідко трапляється. Цими незвичайними якостями його співу він здобув собі велике признання й пошану у знавців співацького мистецтва та любов і прихильність публіки.

Нажаль його останні виступи в 1956. році в Канаді, США, а зокрема в Нью Йорку, не були вже такі, а може й — непотрібні — і вони не показали мистця тим людям, що досі ніколи не мали змоги почути його, в такому світлі, як колишні його європейські виступи. Він приїхав за океан вже хворою людиною і не з тою ціллю — співати — а для відвідин рідні в Канаді. Непотрібно намовили його друзі до концертів. Йому просто не вистачало ні віддиху для співу ні фізичних сил взагалі; у що тяжко було повірити його друзям, що не знали його здоров'яного стану, а може й йому самому, після тих довгих намов співати. Він, хоч важко хворий серцем, а всі просять: Співай!

Гостюючи в нашому домі в Нью Йорку, він призна-

Орест Руснак у домі інж. І. Жуковського — березень 1957 р. На фотознімці, зліва: Василь Шерей, господиня дому Ірина Жуковська, Орест Руснак та інж. І. Жуковський.

вався до хвороби. Ми бачили як тяжко було йому ходити пішки, навіть яких 300-100 метрів, і ми возили його в таксі. На зверхній вигляд Руснак ніби був бадьорий і задоволений з того, що поїхав за океан, але інколи вже відчувалось деяке його — може й скриване — пригноблення з причини своєї немочі. Його все бадьора вдача не піддавалась і він вперто хотів боротись з усіма труднощами. Він весь час мав те нестримне бажання бути й далі все тим, чим він був колись, жити тим самим життям великого мистця, як колись, він хотів ще співати, грати й усміхатись на сцені, як колись. Але дарма! Хворе його серця не дозволяло, воно було сильніше за всі його зусилля.

І так, від'їзджаючи вже до Мюнхену, Орест щиро сердечно прощався зі мною „до побачення“. Я йшов до праці, а він мусів вкоротці відлітати до дому. Моя дружина відвезла його на летовище, посадила в літака, а він прощаючись з нею ще подавав їй для мене поради, як мені дотримуватись діти, вважати на себе, бо — мовляв — з серцем не має шутки! Подібно він і писав мені вже з дому, з Мюнхену. Він відлітаючи до дому й не знав, сердега, що приїхавши до дому, він засяде в крісло, і так сидя більш року, вже ніколи не зможе встати з нього, і — співати.

Тяжко хворий він і не діждавсь того вимріяного щастя, побачити свою Україну вільною, ще співати для неї свої солов'їні пісні, горді й побідні пісні. Він, як інвалід, у кріслі так і помер 23. січня 1960 року, в Мюнхені, де його й поховано.

Здасться, достатньо широко, й як мога вірно я показав постать мого друга, Ореста Руснака, як мистця-

співака й актора. Та тільки жаль, що не судилось йому доживати свого віку в чесно заслуженому спокою, з тим самопочуттям і задоволенням, що не марно він трудився все своє життя не єдино для своєї власної слави й користі, а не менше й для слави так дорогої й рідної йому України та улюбленої вужчої батьківщини — Буковини.

Нехай же цей мій спомин про великого і славного нашого мистця — співака, доброго й дорогого мого друга, на віки зв'яже його добре ім'я з нашою українською громадою на рідних землях і по цілому широкому світі розсіяною, а з нашою буковинською сім'єю зокрема. Нехай той спомин, найкращий спомин, про вірного своїй батьківщині великого земляка, що приніс їй добру славу серед своїх так як і серед чужинців, остане непоквернений ніколи, а пам'ять про нього нехай живе посеред нас повсякчас.

Иосип Гірняк

ГОСТИННІ ВИСТУПИ ОРЕСТА РУСНАКА НА УКРАЇНІ

Західні землі нашої Батьківщини культивували своєрідний та оригінальний експорт. Не маючи своїх власних оперних театрів, українська суспільність раділа, коли висококласні митці — вокалісти завойовували чужі світові сцени. Такими іменами як: Крушельницька, Мишуга, Мінцінський, Любинецький, Носалевич — пишались не тільки громадяни Галичини та Буковини, але й вся Україна з гордістю і признанням слідувала за успіхами тих майстрів на помостах світових театрів. На своїй Батьківщині, ті корифеї, не з власної вини, появлялись тільки в ряди-годи на концертних естрадах, відзначаючи національні свята. Своїми талантами — даром Божим, ті корифеї прикрашували мистецькі святині чужинців. Така вже доля вибранців поневолених народів.

Використовуючи хвиливу „відлигу”, члени уряду УРСР, яким доля українського мистецтва не була байдужою, заходились революційним шляхом, українізувати останні фортеці московської культури — оперні театри. Це віття мистецтва на Україні було осідком людей, яких не можна було запідозрити в особливих симпатіях до відродження України і її творчо-мистецьких аспірацій. Тому то процес „українізації” оперних театрів не був легким та гладким. Свідомих українців в

тих театрах, можна було порахувати на пальцях одної руки. Молоді кадри, які мали заповнити прогалини на цьому фронті, тільки почали встатися на власні ноги. На сцені новоорганізованих оперних театрів, обов'язковою була українська мова. Всі, хто приїздив на гостинні виступи до оперного театру в Харкові, мусів виконувати свої партії тією мовою. До цього був зобов'язаний навіть корифей російської опери — Сабінов, який, до речі, з великим шармом і прекрасною українською мовою виконав Ленського та Льюгенгіна. Недивно, що керівні органи реорганізованих театрів, радо вітали земляків, які виростили і мужніли поза кордонами центральних земель України, бо з їхньою мовою не було жодної проблеми.

Одним із перших з-за кордону, появився в оперному театрі Харкова — Орест Руснак. Це було в 1929 році. В тому часі, Руснак вже займав визначне місце на сценах Німеччини, Австрії та Чехії. Його поява на „українізованій” оперній сцені, була дуже пригожою, бо всякі русотяпські елементи, що віщували провал переходу оперного театру на українську мову, із-за браку відповідно-кваліфікованих мистців, — побачили, що їхні пророкування шиті білими нитками, бо, як видно, серед українського народу найдеться чимало талановитих майстрів, які з повним успіхом, замінять на рідній сцені тих, що прикладають всяких зусиль, щоб загальмувати революційний взрив українського театрального мистецтва.

Орест Руснак, з першого свого виходу на сцену в опері „Тоска”, продемонстрував, перед різношерстною публікою, такі високомистецькі осяги, які, тут же, спа-

ралізували всякі опозиційні та критичні прогнози. Перед глядачами заблестів високої майстерности вокаліст, блискучий артист, який володів досконалою технікою своїх голосових можливостей. На сцені співав і рухався актор, який сміло міг конкурувати з драматичним лицедієм, він не тільки чудово співав, він жив в образі персонажа, він тривав у драматичній колізії, яка відбувалась на сцені. Такого стану втілення в образ, нечасто можна помітити в оперних артистів, бо вони, з великій своїй масі, дбають тільки про звучання свого голосу, про вокальну сторону свого мистецтва. Орест Руснак запрезентувався, як прекрасний співак, як талановитий драматичний актор. Він дуже помітно відрізнявся від своїх тодішніх партнерів — культурою та технікою голосу, пластичністю жести, еластичністю руху, та здатністю перетворення в образ, який він відтворював на сцені. Ті прикмети різнили його не тільки від партнерів у названій виставі, але й від всієї маси співаків тогочасної української опери. Того пам'ятного вечора — Орест Руснак представився столичній масі глядачів України, як високої класу майстер, як актор обдарований ласкою Божою, який той цінний скарб — зумів вплести в многобарвний вінок високої культури, небуденної техніки вокалу, чарівного співу і проникливого мистецтва.

По кількох днях, харків'яни мали змогу почути Ореста Руснака на концерті, що відбувся в залі міської бібліотеки. ім. Короленка. Заля та, була одинокою, на той час, де відбувались гостинні виступи світочів музичного та вокального мистецтва. Широкий розголос виняткового успіху закордонного українця — Ореста

Руснака в виставі опери „Тоска”, зібрав численних слухачів, які хотіли ще й ще раз послухати та помилуватись „соловейком зеленої Буковини”, як його звеличали вдячні земляки, після першого виступу.

Програма була дуже багатою, складалась із творів піснної класики українських, італійських та німецьких композиторів і оперних арій на різних мовах. Мене, актора драматичного театру, дуже зацікавила проблема Руснакового тривання на сцені. Виконуючи ролю Кавардосі — Руснак здивував мене своєю свободою. В нього не помічалось ніякого напруження, ніякого сценічного хвилювання. Співаючи і рухаючись по сцені, Руснак поведився неначе в своїй кімнаті. Здавалось, що його зовсім не хвилювали глядачі, він їх не помічав, для нього існувала тільки сценічна ситуація і дія, в яких він тривав і жив. Такого стану акторського тривання можна досягнути тільки ясно поставленим завданням і великою та впертою працею. Під час концерту, Руснак виконуючи свою велику і трудну програму, був таким же свobodним і ненапруженим, як в час вистави опери „Тоска”. Його широкий діапазон голосу, його інтерпретація та глибоке відчуття виконуваного твору, і врешті легкість, простота, скромність переконували про надзвичайну обдарованість та іскру Божу, якими нагороджені тільки вибранці . . . Я тоді збагнув, що те, чого досягається багатьма тільки тяжким трудом, Руснакові дається його природним хистом, його інтуїцією, його мистецьким чуттям, якими його нагородили Господь та мати-природа. Велика заслуга його в тому, що він не розгубив того скрабу на життьових перехрестях, а навпаки; помножив, розвинув і ушляхетнив.

Українська театральна та музична громада прийняла Ореста Руснака з великим ентузіазмом і серйозністю. І не диво! На оперній сцені і концертній естраді появився талановитий, культурний співак, який продемонстрував не тільки свій великий хист, але й техніку та культуру світового вокального мистецтва. Це був вимовний сигнал для тих, хто сумнівався в творчих можливостях українських мистців, яким доля судила сказати нове слово в українському оперному театрі.

Перша гостинна подорож Ореста Руснака по Україні пройшла з успіхом, яким не могли похвалитись чимало інших „гастрольорів”. Передова громадськість вживала багато заходів, щоб затримати того виняткового артиста для новоствореної української опери. Однак Орест Руснак, як видно, мав вже умови з театрами країн, в яких він зростав та змужнів, і тому йому було трудно рішитись на прийняття пропозиції українських оперних театрів. Проте, він з радістю погодився на запропоноване комісаром освіти Миколою Скрипником — нове турне, майже по всій Україні, в наступному 1930-му році. На Україні всі поклонники Руснака, з великим нетерпінням, чекали другого приїзду того талановитого митця. І на цей раз митець оправдав їхні сподівання та надії. Концерти Ореста Руснака по всіх обласних містах країни пройшли з небувалим успіхом, вони принесли слухачам і мистцеві моральну, мистецьку насолоду. В час своєї, другої подорожі — Орест Руснак мав нагоду зустрітись і пізнати десятки тисяч громадян України, з якими, до того часу, він фізичного контакту не мав. Це дало йому змогу зконфронтувати суспільні відносини між країнами свого побуту і Батьківщиною, яка боро-

лась за своє існування, яка, серед нелюдських умов, намагалась зберегти і розвивати культуру своїх предків, свою історичну спадщину.

На бенкеті влаштованому „Товариством зв'язку з закордоном“, я мав честь прощати і побажати артистові Руснакові, дальших успіхів від імени театру „Березіль“. Комісар освіти Микола Скрипник, висловлюючи бажання громадян, запросив Руснака на постійну працю в столиці України. Талановитий артист дякуючи за пропозицію, тут же виявився й зручним дипломатом, він заповнив наркома, що при сприятливих обставинах постарається скористати з цієї пропозиції, але обставини, як відомо, покищо були несприятливі . . .

Гостинні виступи Ореста Руснака в Україні залишились у моїй пам'яті на все життя. Не раз я споминав і розповідав своїм молодшим колегам про цього обдарованого артиста оперного театру, прекрасного виконавця і пропагатора української пісні.

Нью-Йорк. 20 серпня 1968 р.

І. М. Новосівський

СПІВ О. РУСНАКА НА ГРАМОФОННИХ ПЛАСТИНКАХ

Є погляд, що слава співака — як і кожного мистця сцени — широко лунає так довго, як довго він на сцені. Зійшовши зі сцени, в'януть заслужені лаврові вінки його слави, поволі переходить у забуття пам'ять про світлі дні його сценічних тріумфів. Бо співак живе, передусім, у пам'яті глядачів — якщо не оставляє за собою іншої пам'ятки в друкованій чи іншим способом утриваленій формі.

Гадаємо, що цей погляд тільки частинно вірний. Мистець оставляє по собі тривалі сліди його сценічної творчости та про вальори його мистецтва в друкованих оцінках компетентних музикологів. Ці оцінки триватимуть віки й говоритимуть про мистця і його мистецтво всенаступаючим новим поколінням. А все ж таки, тільки тривалим звукозаписом можна конкретно показати реальне мистецтво співака.

Винахід (1877) р.) Томасом А. Едісоном звукозаписувачів (а ще перед тим Левом Скоттом, 1855 р., фоноавтографів) позначав важливий і рішучий карб в історії мистецтва співу. З браку записів співу ми ніяк не можемо відтворити й пережити краси колоратури голосу багатьох мистців „божеського походження”. Техніка звукозапису давала можливість утривалення голосу мистця, увіковічення його мистецтва.

Якщо початкові звукозаписи були далекі від доско-

налости, то пізніші технічні удосконалення та добір матеріалу, на якому реєстровано звукозапис, дуже зблизили записаний звук до природного голосу мистця. Техніка звукозапису дала нам змогу слухати й переживати мистецтво співака у довільній для нас порі чи навіть віддаленій добі. Все ж таки, механічний звукозапис може передавати природний голос тільки приблизно, бо деякі його тонкості чи відтінки затрачаються під час процесу запису. Ми чули також думку, що спів мистця на грамофонних пластинках є немов „далеким відгомонам особистости співака”.¹ І все таки, записаний на пластинках спів мистця остає тривалим слідом мистецької творчости співака, звуковим документом його мистецької творчости. Такий документ триватиме віками й говоритиме про мистця, показуючи його дійсне мистецтво.

Орест Руснак у періоді його найбільших тріумфів мало дбав про записання на грамофонних пластинках його вокальних і технічних вершинних досягнень. А коли — у пізніший час — його друзі й адоратори настоювали на цьому (щодо українських пісень), і він це зробив, то його вокальний потенціал, у наслідок хвороби, вже значно послабшав — хоч культура й техніка співу дальше блистіли. Тому ми маємо мало записів його співу з часів його найбільших тріумфів на оперних сценах. Можливо Руснак був обмежений у цьому писаними або й неписаними зобов'язаннями з оперними театрами, при яких він діяв, бо продукція пластинок зі співом Руснака могла б, у деякій мірі, відбиватися уцербом для каси

¹ Karl Josef Kutsh — Leo Riemens: *Unvergängliche Stimmen. Kleines Sänglerlexikon*. Bern-München, 1966, Vorwort.

театру. Коли ж він розв'язався з театрами й влаштував власні концерти, і тоді мотиви проти наспівання власних пластинок оставали в силі, бо влаштовувані ним концерти були для нього джерелом прожитку для родини.

Руснак оставив по собі звукозаписи з тридцятих років й після другої світової війни. Щодо перших, то вони потенцією голосу мистця і гнучкістю орудування ним були найкращими. У них відображена блискучість Руснакового голосу і досконалість техніки по-мистецьки орудувати своїм голосом.

Але Руснакові пластинки з 30-х років є архівною рідкістю. Навіть сам Руснак утратив їх підчас 2-ої світової війни в наслідок збомблення його дому.² Німецький автор біографії Руснака із згадуваного вже Лексикону твердить, що спів Руснака записувала берлінська фірма „Електрола“.

Ми могли знайти й переглянути, в Відділі Музики Центральної Публічної Бібліотеки в Нью Йорку, спільний каталог музичних пластинок фірм „Електрола“ і „Колумбія“ за роки 1933-1943. Спосіб складування каталогів на наступні роки був такий, що каталог наступного року охоплював також записі з попереднього року. І в той спосіб ми можемо приблизно устійнити в котрому році котра пластинка була зроблена. У цих каталогах ми знайшли зареєстровані пластинки зі солоспівом О.

2 Д-р І. Гурко: Як Орест Руснак став славним оперовим співаком — спогад, стор. 6

3 Elektrola-Columbia Musikplatten. Hauptkatalog für das Jahr 1933, 1935, 1936/37, 1937/38, 1938, 1939/40, und alle Nachträge zum Hauptkatalog bis Juli/August 1943

Руснака (Герлаха) — у німецькій мові — таких арій, з таких опер і з таким знаком-числом пластинки:

- 1-A "Ach, so fromm", Oper.: "Martha" von Friedrich v. Flotow — EH — 811;
- 1-B "Freude, vernehmet die Geschichte", Oper: "Der Postillion von Lonjumeau" von Adolph Adam — EH 811;
- 2-A "Holde Aida", Oper: "Aida" von Giuseppe Verdi — EH 849;
- 2-B "Wie eiskalt ist dies Hündchen", Oper.: "Die Boheme" von Giacomo Puccini — EH 849;
- 3-A "Dass nur für mich dein Herz erbebt", Oper: "Der Troubadour" von Giuseppe Verdi — EG 2636;
- 3-B "Lodern zum Himmel", Oper: "Der Troubadur" von Giuseppe Verdi — EG 2636;
- 4-A "Und es blitzen die Sterne", Oper: "Tosca" von Giacomo Puccini — EG 2637;
- 4-B "Wie sich die Bilder gleichen", Oper: „Tosca“ von Giacomo Puccini — EG 2637;
- 5-A "Ihr Wangenpaar", Oper: „Die Hugenotten“ von Giacomo Meyerbeer — EG 2698;
- 5-B "Land so wunderbar", Oper: "Die Afrikanerin" von Giacomo Meyerbeer — EG 2698;
- 6-A "Du meiner Väter Hütte", Oper : "Wilhelm Tell" von Giochino Rossini — EG 2886;
- 6-B "Horch, Liebchen, horch", Oper : "Alessandro Stradella" von Friedrich v. Flotow — EG 2886;
- 7-A "Davina harret dein", Oper: "Fra Diavolo" von Daniel Auber — EG 2887;
- 7-B "Tief in den Abruzzen", Oper: "Alessandro Stradella" von Friedrich v. Flotow — EG 2887;
- 8-A "Dies Bildnis ist bezaubernd schön", Oper: "Die Zauberflöte", von Wolfgang Adameus Mozart — EG 2910;
- 8-B "Hör' ich die Stimme im Traum", Oper : "Die Perlenfischer" von Georges Bizet — EG 2910;
- 9-A Arie des Sängers, Oper : "Der Rosenkavalier" von R. Strauss — EG 2911;
- 9-B "Engel so rein", Oper: "Die Favoritin" von Gaetano Donizetti — EG 2911;

Пластинки під нашим порядковим числом: 1, 3, 4 і 5 фігурують у каталозі за 1933 р., отже, можна висновувати, що вони були зроблені не пізніше як у 1933 р. Всі інші пластинки знаходяться у каталозі за 1935 р. Можна гадати, що ці останні були наспівані в 1934 або 1935 р. Пластинки під числом 1 і 2 с розміром 30 см., а всі інші — 25 см.

У додатку до головного каталога Електроли-Колумбії за 1942 р. зареєстровано на пластинці ЕН 1319 солоспів Руснака з опери „Марта”, яка то арія вже зазначена під нашим порядковим числом І-А. Тут Руснаків спів знаходимо тільки на одній стороні пластинки. На другій стороні пластинки є спів іншого тенора: Балтера Лудвіга.

Як ми вже бачили — у воєнний час бомби знищили всі Руснакові пластинки в його домі. На щастя, як довідуємося з листів Руснака до д-ра І. Гурка від 20.7.1955 і 9.8.1955., Руснакові пощастило зберегти звукозаписну стрічку із наспіваними мелодіями для всіх вищенаведених пластинок. І фактично Руснак дозволив своїм близьким друзям: д-рові Гуркові в 1955 р. і проф. І Жуковському у 1957 р. перезняти дещо з звукописної стрічки для їх виключно особистого вжитку. Так д-р Гурко отримав солоспів Руснака з аріями, зазначеними нашим порядковим числом: І-А і Б, 4-А і, мабуть, Б, 8-А і 9-А. Проф. Жуковський отримав солоспів Руснака з аріями, зазначеними нашим порядковим числом: І-А і Б, 4-А і Б та 9-А і Б. При цій нагоді Руснак подав проф. Жуковському цінну деталь, а саме, що при награнні пластинки І-А і Б він співав у супроводі оркестри Державної Опери в Берліні під диригентурою Фріца Цвайга, при награнні

пластинки під числом 1-A і Б — у супроводі оркестри Миської Опері в Берліні під диригентурою А. Землінського, а при награнні пластинки, зазначеної нашим числом 9-A і Б — у супроводі оркестри тієї державної опери під диригентурою д-ра В. Бушкіффера.

Всі доступні нам матеріяли говорять тільки про записання співу Руснака єдино фірмою Електрола в Берліні. Сам Руснак у своїй кореспонденції з д-ром Гурком,⁴ який заторкував це питання, говорить тільки про фірму Електрола. Тому ми схлонні думати, що поза наведеними нами пластинками, Руснак не мав інших записів свого співу до закінчення 2-ої світової війни.

З українського репертуару Орест Руснак не мав нічого награного на пластинки до закінчення 2-ої світової війни. Він погодився їх награти тільки на вперту просьбу його давних друзів, й обожувачів його співу. Всі мелодії були награні мистцем на стрічку у Мюнхені, матриці й продукція пластинок виконувалась в Америці. Німецькі автори Куч і Ріменс⁵ подають не точні дані про час і місце постання пластинок з українськими мелодіями (Америка, 1957).

Перша українська пластинка зродилася внаслідок клопотань і заходів п. Дм. Яремчука та була зроблена в Канаді, не пізніше як у 1952 р.⁶ Ця пластинка мала дві солові пісні: „Над Прутом у лузі” — слова й музика С. Воробкевича — і „Дума” — слова Т. Шевченка, музика О. Бобикевича. Серійне число пластинки: P R 1588-1589. Авторське право — Д. Яремчук.

4 диви лист до д-ра Гурка з 20.7.1955 і з 9.8.1955

5 K. J. Kutsch — L. Riemens: Unvergängliche Stimmen, S. 191

6 диви лист Дм. Яремчука до І. М. Новосівського з 3.4.1971

Дальших 5 пластинок О. Руснак наспівав по просьбу д-ра І. Гурка, а вироблено їх коштом В. Ільчишина („Хвилі Дністра”) з Клівленду, Огайо. Авторське право — „Хвилі Дністра”. На цих пластинках маємо такі мелодії:

- 1-а солоспів „Минули літа молодії”, слова Т. Шевченка, музика О. Нижанківського;
- 1-б солоспів „Розжалобилася душа моя”, слова Б. Лепкого, музика Д. Січинського; Пластинка має серійне число CD 1А і CD 1В. Появилася пластинка в 1953 році, Решта 4 пластинки появилися в 1954 або 1955 р. На них маємо такі мелодії:
- 2-а солоспів „Бабине літо”, слова С. Чернецького, музика Д. Січинського;
- 2-б солоспів „І золотої і дорогої”, слова Т. Шевченка, музика Д. Січинського. Пластинка має серійне число CD 2А і CD 2В.
- 3-а солоспів „Верховина” (перерібка й засвоєння пісні сусіднього народу);
- 3-б солоспів „В гаю зеленім”, народня, гармонізація О. Нижанківського. Серійне число CD 3 А і CD 3 В.
- 4-а „Молитва” з опери „Запорожець за Дунаєм” С. Артимовського, солоспів у супроводі оркестри та хору „Боян” під диригентурою О. Заяця;
- 4-б дует Оксани та Андрія з цієї ж опери; співають О. Руснак і В. Хом'як у супроводі оркестри. Серійне число пластинки CD 4 А і CD 4 В.
- 5-а дует „Люблю дивитись”, слова О. Кониського, музика О. Нижанківського; співають — О. Руснак і його син Володимир-Вольфганг у супроводі оркестри;
- 5-б солоспів „Подайте вістоньку”, слова О. Олеса, музика С. Людкевича — супровід оркестри. Серійне число пластинки CD 5 А і CD 5 В.

Тільки дві пластинки були награні О. Руснаком у ЗСА з приводу його відвідин у Нью Йорку, у 1957 р. Пластинки роблені заходами й коштом фірми „Арка” в

Нью Йорку, яка має на ці пластинки авторське право. На цих пластинках маємо такі мелодії і такі серійні числа:

- 1-а солоспів „Буковина”, слова С. Воробкевича, музика О. Руснака, Акомпаньос Е. Чапельська;
- 1-б солоспів „Манон”, з опери Масне, Акомпаньос Е. Чапельська; Серійне число 618 А і 618 Б
- 2-а солоспів „Діво Маріс”, муз. Гуно, Акомпаньос Е. Чапельська;
- 2-б солоспів „Радуйся Пречиста”, з опери „Атланта”, музика Гендла, Акомпаньос Е. Чапельська. Серійне число пластинки 619 А і 619 В.

Окрім ці пластинок з українськими мелодіями, виконання Ореста Руснака, як нам відомо, не появилось інших Руснакових пластинок.

За вісткою з журналу „Музика” №1/1970 р. — в Україні приготавлиється випуск антології „Золотих голосів України”, яка мала б складатися з шість пластинок, із записом співу — всього — 26 співаків — вибранців. Для Ореста Руснака відведено тут місце між цими вибраними майстрами співу — на жаль, тільки для єдиної арії: Радамиса з „Аїди” Джузешпе Верді. Не можна уявити собі, щоб редактори антології „Золотих голосів України” не мали змоги роздобути в архівах чи бібліотеках — як не Західньої, то Східньої Німеччини — інших записів Руснакового співу: оперних арій німецькою мовою, та українських мелодій на пластинках випродукованих у Канаді й ЗСА. Пластинки з українським пісенним репертуаром доступні в цих країнах без жодних труднощів.

ЗМІСТ

	стор.
Проф. Іван Жуковський: Передмова	7
І. М. Новосівський: Життєвий і мистецький шлях Ореста Руснака	9
Проф. Іван Жуковський: Орест Руснак — як співак	85
Йосип Гірняк: Гостинні виступи Ореста Руснака на Україні	124
І. М. Новосівський: Спів Ореста Руснака на грамофонних пластинках	130

